

**Dr. Hikmet
Kıvılcımlı**

**Türkiye İşçi
Sınıfının
Sosyal Varlığı**

köXüz

Yayımları

Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı

Dr. Hikmet Kıvılcımlı

köXüz

Dijital Yayınlar İndir - Oku - Okut - Çoğalt - Dağıt

**Bu kitap ilk defa: 1935 yılında Marksizm Bibliyoteği
Yayınlarda yayınlanmıştır.**

Bu kitap KöXüz sitesinin dijital yayınıdır.

**Kar amacı olmadan, okumak ve okutmak için, indirmek, dijital olarak
basamak ve dağıtmak serbesttir.**

Alıntılarda kaynak gösterilmesi dilenir.

köXüz

Yayınları

İÇİNDEKİLER

(Birinci kitap: Sosyal varlık)

BİRİNCİ BÖLÜM

Türkiye Proletaryasının Sayısı.....9

İKİNCİ BÖLÜM

İş-Gücünün Topografyası.....37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kadın ve Çocuk İşçiler.....49

ÖN SONSÖZ.....59

BİBLİYOGRAFYA.....64

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE PROLETARYASININ SAYISI

TÜRKİYE İŞÇİ SINIFININ SAYISINI ÖĞRENMEMİZE NELER ENGEL OLUR?

Türkiye'de sayıca ne kadar işçi var? Bunu ararken gerçek rakamı bulmamızı güçleştiren bazı engeller veya olaylar önümüze çıkar. Bu olayları normal veya anormal, iyi veya kötü diye adlandırmanın bir yararı yok: "Olanlar olanlardır." Yalnız bu olanları başlıca iki karakterde derleyip toplayabiliriz. 1- İlerletici veya olumlu olaylar; 2- Geriletici veya olumsuz engeller...

İlerletici olumlu olayların başında gelen işçi sınıfının dinamizmidir. Bu dinamizmin ilimce adı proleterleşme (emekçileşme)dir: Bütün öteki sosyal sınıf, tabaka ve zümreler aşınıp ek-silirken, çoğalan hep proletaryadır; onun için işçi sınıfının sayısını bir tek rakam üzerinde durdurmak güç oluyor. Çünkü biz o rakamı daha söylerken, işçi sınıfının gerçek sayısı o rakamı çoktan geçmiş bulunuyor. Türkiye'de (yuvarlak bir ölçü kullanmış olmak için, diyelim:) 10 kişiden fazla işçi çalıştıran sanayi işletmeleri, 1913 yılında 269, 1923 yılında 342, 1927 yılında 1509'dur... Fabrikaların artışına uygun olarak, proleterleşmenin ve işçi sayısının da arttığını söylemeye gerek var mı?

1915 istatistiklerince, Teşvik-i Sanayi'den yararlanan toplam sanayi işçisi 16309 kişi idi; 1932'de ise, Teşvik-i Sanayi'li yalnız dokuma sanayiinde 16914 kişi çalışıyordu. 1927 Sanayi Yazımına göre, Türkiye'de 48,000 dokuma işçisi vardı. Ekonomi bakanı B.Celâl'e göre, dokuma işçisi 1931'de 68 bini ve 1933'de 127000'i bulur. Aynı olay daha kısa zamanlar ve daha geniş sahalar içinde de gene öyle şaşırtıcıdır: Teşvik-i Sanayili işletmelerde, 1932 yılı 52 bin, 1933 yılı 62 bin küsur kişi sayılıyor: 1 yılda 10 bin kişi çoğalış!

Şimdi yıl 1935. Türkiye'nin sanayileşme temposu henüz gi-
diş halindedir. Toplam Türkiye sanayi işçilerinin sayısı nedir?
Böyle sorular karşısında kesin cevap olamaz. Demek işçiler
hakkında bir rakam verirken, bu rakamın ne zaman, hangi
şartlar içinde elde edildiğini, elde edilenin göreceli olduğunu
unutmamak gerektir.

İkinci, geriletici, olumsuz engel: Genellikle sınıf sezgile-
ri, sınıf psikolojisi ve özellikle de ekonomik sınıf, zümre çıkar-
larıdır. Gerek psiko-ideolojik, gerekse çıkarıcı engellerin örnek-
leri sonsuzdur. Fakat biz sübjektif görünmemek için, sırf biz-
den başkalarının yazılı dediklerinden "sınırlı" nicelikte bile ol-
sa, nitelikçe pek açık, birkaç örnekle yetinebiliriz.

Genellikle psiko-ideolojik engellere örnek: "Âli İktisat
Meclisi", Türkiye'de sanayinin gelişimi hakkında İstanbul Tica-
ret Odasının fikrini sormuş. Oda verdiği cevapta, Türkiye'de
100 bin sanayi işçisi bulunduğunu bildiriyor. (25.12.1932,
Cumhuriyet Gazetesi) Halbuki 1932 Türkiye'sinde, değil tüm
sanayideki, yalnız dokuma sanayiindeki işçi sayısı 100 binleri
bulmuyor muydu? Nitekim, 1932'de değil, ondan beş yıl önce,
yani 1927 sanayi istatistiklerinde, 256 bin "çalışan" gösteril-
memiş miydi? Acaba Oda'nın veya gazetenin dili mi kaymıştı?
Freud'un "acte mangue"leri bile determine edişinden sonra,
"dil kayması"na kim inanabilir?... Gene bir dergi, İstanbul Ti-
caret Odası'na 14 yaşından küçük sanayi işçilerinin sayısını so-
ruyor. Aldığı netice şudur;

*"Bize, çalışan 14.484 çocuk olduğunu söylediler. Fakat ver-
dikleri ikinci istatistik bu ilk sayıyı tekzip etti." "Bu toplama gö-
re (dergi burada istatistiğin asıl rakamlarını veriyor) çalışan-
ların (yani 14 yaşından küçük işçilerin) sayısı 22.676'dır." (Re-
simli Ay, s.28, Mayıs 1930)*

İşte size bir rakam ki, onu resmi bir Oda, iki defa veriyor.
Fakat Oda, büyük tüccar, banker ve fabrikatörlerin odası oldu-
ğu için, bir oturuşta asıl rakamın yarısını (yüzde 44'ünü) sak-
lamaya kalkışıyor.

Özellikle kişi, grup ve sınıf çıkarıcı engelleri: Evvelkini
gölgede bırakır. Devlet istatistiklerinin ön sözleri, bu çeşit en-
gelleri anlatmakla bitiremezler. Türkiye'de yapılmış sanayi ist-
tatistiklerinin -en geniş değilse bile, herhalde- en anlamlısı
olan ilk ciddi 1915 "Sanayi İstatistiği"ne, müfettiş Düran ile
Fuat'ın yazdıkları "açıklama" şöyle şikâyetlerle doludur:

"İşletme sahipleri, sınai sırlarının açığa çıkmasından korkmakta ve yeni bir takım vergilere hedef olacaklarından şüphe etmektedir." "Üretim ve imalât miktarı gerçek yüzüyle ve gerektiği kadar belirlenip yazılamıyor."

1927 Türkiye'si, sanayiciler için politika ve ekonomi bakımından, arş-ı âlâya çıkmış bir plenipotentiarie'lik (temsilcilik, mümessillik) çağı ve ülkesi idi. Ona rağmen, güdücü sınıflara özgü olan çıkar anlayışı ve o anlayışın realiteye karşı ayak direyiş kertesine gene azalmamıştı. 1927 Sanayi yazımı sonuçları gene K.Jakar'ın şu "teessüflerine yankı veriyordu:

"Maalesef, üretilen ve yarı mamul hale getirilen ürünlere ve ticaret şirketi halindeki işletmelerle, bunların sermayelerine ait cevaplar, istatistiklere alınmayacak kadar eksik ve güvenilmez görüldü." (s.2)

Bu sözlerden ne anlaşılır? Şu: Sanayi işletmeleri kişi mülkiyetinin anarşik impermâable'i (duyarsızlık) içinde kaldıkça, sanayi hareketinin gerçek varlığı olduğu gibi görülemez. Bütün rakamlar ancak "ihşai neşriyata esas ve mevzu teşkil" edecek "derecede nakıs ve az emin" görülebilirlerse yayınlanırlar... "edemeyecek derecede nakıs" olanlar hiç yayınlanmazlar daha iyi...

Bu genel karakteri elle tutulur kılan günlük olayların binde biri:

"En aşağı 9 amelesi olan ve beş beygir kuvvetinde motoru bulan fabrikalar muamele vergisinden müstesnadırlar. İstanbul'daki fabrikaların mühim bir kısmı, gerek motorun kuvveti, gerek amele adedi itibarile bu miktardan üstündür. Ancak son günlerde işi azalan ve büyük fabrikalarla rekabet edemeyen birçok imalâthaneler, belediyeye müracaat ederek motorlarını değiştirerek beş beygir kuvvetine indirdiklerini bildirmişlerdir. Belediye bu müracaatları yerinde tetkik ederek, hakikaten beş beygir kuvvetinde motorla eski motorun değiştiğini görürse, bunların ruhsatnamelerini tashih etmektedir. Motorlarını küçülten ve işçinin sayısını indirerek muamele vergisinden istisna edilmek hakkını kazananlar şimdiye kadar elliye yakın imalâthanedir." (Akşam, 14.4.1935)

İstanbul gibi (1927'de) 2500 sanayi işletmesi ve 30 bin küsur sanayi işçisi yazılan bir şehirde, "bu müracaatları yerinde tetkik" işi karşısında, artık sanayi işçilerinin gerçek sayısını öğrenmeye imkân kalır mı? Patron, dün kazanç vergisini atlat-

mak için, bugün işçinin yaşını gizlemek için, yarın Muamele vergisinden yakayı sıyırmak için, çalıştırdığı işçi sayısını saklar oğlu saklar. Ve biz, bu saklambaç oyunu arkasından, gerçek rakamların ancak gölgelerini görebilirsek ne mutlu...

Buraya kadar işaret ede geldiğimiz gerek ilerletici olay, gerek geriletici engel, bize bir tek ve aynı şeyi anlatıyor. İşçi sınıfının gerçek sayısı hakkında yapılacak her bildiriş, genellikle yanılacaktır. Fakat, özellikle yanılınacak nokta, işçi sınıfının niceliğini, sayısını olduğundan çok göstermekte değil, az ve eksik göstermektedir. Demek ki, "bizim toplayıp verebileceğimiz rakamlar objektif araştırma ürünü olacak" derken, bu rakamların daima az çok realiteden eksik gözükeceklerini ve bazı tahminlere ister istemez yer bırakacaklarını sezmek gerekir. Ve tekrarlayalım: Aşağıda geçecek sayılar ve olaylar, *sadece belli bir tarihteki* Türkiye işçi sınıfının sayısı ve durumu hakkında, bizim "yuvarlak hesap"la bir fikir edinmemize yarayacaklardır.

SIRF SANAYİ İŞÇİLERİ

1927 genel nüfus sayımı Türkiye'de 299 bin 369 kişilik bir "sanayi nüfusu" bulunduğunu yazar. Bu rakamın içine patronlar, memurlar, usta ve işçiler girer. Gene 1927 yılının sanayi istatistiklerine göre ise, Türkiye sanayinde "meşgul eşhas" 256 bin 855'dir. İki rakam arasında 24 bin, 514 kişilik bir fark adeta göze batıyor. 5, 10 bin değil, 40, 50 binlerde/*

Fakat bu oran tüm sanayi için asla doğru olamaz. Çünkü, 1927'de 65 bin sanayi işletmesinin hemen yarısında bir iki kişi çalışır: Her işçinin başına bir memur dikilemezdi ya! Aynı yıl sanayide "dört ve daha az" çalışanı bulunan işletmelerde, 147,319 işçiye karşı 2809 memur buluyoruz. Şüphesiz, memurların olup olacağı bu sayıdır.

Ya patronlar? Gene 1927 yılının "dört ve daha az kişili" işletmelerinde 10941 patron gözüküyor. Dört'ten az kişili sanayi işletmelerini ikiye ayıralım: 1- Bir kişilik ve ailesiyle birlikte bir kişilik işletmeler: $23316+4914 = 28230$ dur; 2- İki ile üç kişilik işletmeler: 23332. 4'ten az kişili işletmeler toplamı 51562 eder. Gerçi bu esnaf işletmelerinde çalışan ustaları, öteki patronlarla karşılaştırmak gülünç olur. Bunlar büyük sanayicilerin ekonomik ve politik "harçgüzarı"dırlar. Ama, bel bağladıkları ve kölesi oldukları birer küçük mülkleri vardır. İş aletlerinden

(*)Zaten 1927 sanayi istatistiğini yapanlar da yayınlanan neticelerin önsözünde K.Jakar'ın ağızıyla bu farkı itiraf eder, derler ki: *"Bültenler 1927 kânunuevvelinde (Aralık ayı)... bir çok sanayin senenin bu zamanında nisbeten az faal olması hesabına en münafık olmayan bu tahrir"* (Anılan kitap, s.2) eksiktir. "Meşgul eşhas" deyimini içinde, işçiden başka idare ve fen memurları da var. Bunların oranı ne ola? 1933 ocak ayında Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Teşvik-i Sanayiden faydalanan işletmelere anket açıyor. Gelen cevaplara göre 932'de 1473 işletme, 52 bin 173 usta ve işçi ile 1017 teknokrat ve 2132 bürokrat kullanıyor. "Meşgul eşhas": 55 bin 322, yani, her 54 işçiye 1 teknokrat ve her 25 işçiye bir bürokrat düşüyor; yüzde beş sanayi hizmetlisi.

serbest (yani mahrum) değildirler. Onun için işçi sayılmazlar. Bu hesapça 10 bin patron, 51 bin esnaf ustası ortaya çıkar.

Sanayi nüfusu 299 bindir. Bundan 61 bin işçi olmayan kişi çıkarılırsa, geriye: 238 bin sanayi işçisi kalır demektir. Bunu tam nüfusla karşılaştıralım: 1927 Nüfus sayımı, 13.666.274 kişi sayar. Halbuki ondan bir iki yıl sonraki (1928-1929) devlet yıllığı, Türkiye'de "kayıtlı" nüfusu 10,9 milyon gösterir. Sanayi işçileri 238 bin olunca: 1927 sayımına göre Türkiye'de 57 kişide bir kişi, 1928-29 yıllığına göre 45 kişide bir kişi sanayi işçisidir. Demek: $1/57 + 1/45 = 1/25-2 = 1/50$ oranı Türkiye'de sırf sanayi işçisinin tüm nüfusa oranıdır.

50 kişide 1 sanayi işçisi, elbette ileri Avrupa sanayi ülkelerine bakarak, pek az bir orandır. Fakat aynı Avrupa'nın güney ve doğusuna doğru gelelim: İşin gittikçe değiştğini görürüz. Mesela 1917'de geri bir tarım ülkesi olan Çarlık Rusya'sında 180 milyon nüfusa karşı, 2 milyon 9 yüzbin sanayi işçisi vardı. Sanayi işçisinin nüfusa oranı; $1/62$. Eğer 180 milyon nüfusu savaş sonunda 142 milyona inmiş sayarsak, aynı oran $1/52$ 'dir.

Yalnız hiç unutmayalım: Türkiye sanayi işçisinin $1/50$ oranı 1927 içindir. 1927'den beri "Teşvik-i Sanayi"li, yaman gümrük himayeli, kontenjanlı, kleringli tam 8 yıl geçmiştir. Türk burjuvazisi ne kadar mirasyedi ve derebeyi arttığı prejüjeli olursa olsun, bu şartlar altında, Türkiye'nin gittikçe daha fazla sanayileşmesine imkan yoktu. Şu halde o zamandan beri sanayi işçisinin Türkiye nüfusundaki oranı muhakkak ki eksilmemiş, belki artmıştır. Sermaye birikiminin ardından sürükleyip getirdiği hızlı proleterleşme akını, hele son krizin tarıma vurduğu ağır sille ile, şüphesiz şehir sanayi proletaryasını tahminlerin üstünde çoğaltmıştır.

Türkiye'de sanayi proletaryasının her gün çoğalmakta olduğunu bize ispatlayacak birçok olaydan iki taneciği: 1- İstanbul Belediye istatistiklerine göre şehrin nüfusu 1927'de 690 bin iken, 1931'de 580 bine inmiş. Halbuki, 1927 sanayi yazımı istatistiklerince İstanbul Sanayinde 320028 kişi çalışır gösterildiği halde, 1932 yılında ayrıcalık üstüne ayrıcalık isteyen İs-

(¹)Larousse, Çarlık Rusya'sında 180 milyon nüfus gösterir. Dünya savaşı sonunda Çarlıktan kopuşan ülkeler ve nüfusları, 1928 yılında şöyledir: (Estonya; 1,5, Letonya; 1,727, Litvanya: 4,16, Polonya: 28,252, Besarabya; 2,5) 180 milyondan, 28 milyon ayırırsak geriye 142 milyon nüfus kalır.

İstanbul fabrikatörleri: *"Aksi takdirde (yani istenilen ayrıcalık verilmezse) 50 bin amelenin işsiz kalmak tehlikesi karşısında olduğunu söylemektedirler..."* (24-8-1932 tarihli Son Posta) Yani tüm nüfus gerilerken, sanayi işçisi toplamı yüzde yetmiş beş artıyor: İstanbul, tüm Türkiye Teşvik-i Sanayi işçisinin (1932'de) 4'te 1'inden fazlasını (%28,44'ünü) içine alan en büyük Türkiye sanayi merkezidir. Blöf olmasın bu?

2- Başbakanlığın Teşvik-i Sanayi hakkında son yaptığı istatistik sonucunu tekrarlayalım: Teşvik-i Sanayi'de 1932 yılı için 52.173 ve 1933 için 62.215 işçi sayılıyor. Dünya krizinin en civcivli bir tek yılında: 10 bin 42 kişi artmış. Yalnız bu oran, 1927 yılından beri Türkiye Sanayi işçisinin 100 binlerden fazla artmış olacağını anlatmaz mı?

ÖTEKİ ŞEHİR PROLETERLERİ

Fakat, Türkiye proletaryası denince, hiç şüphesiz, geçimini işgücünü satarak, çıkararak bütün Türkiye çalışanları göz önüne gelir. Ve o zaman, herkes kolayca kavrar ki, Türkiye gibi geri sayılacak bir tarım ülkesinde, işçi sınıfı, "sırf sanayi işçisi"nden ibaret kalmaz.

Sanayi proleterlerinden başka, sanayi işçisi sayılmayan: genel ulaşım, nakliye, liman, deniz işçileri, tarım ürünlerinin manipülasyonunda (elle işlenmesinde) çalışan işçiler, genel şehir çalışanları ile ticaret hizmetlileri, "esnaf" sayılan proleterler (şoförler, hamallar gibi!), nihayet ev sanayinin adsız proleterleri ve uçsuz bucaksız tarım gündelikçileri, ırgatlar ve ilh, ilh... vardır. Bütün bu emekçi zümreleri, bir sözle, biricik proletarya ordusunu bütünleyen bölükler ve taburlardır. Hepsinin ortak özellikleri: Doğrudan doğruya veya dolaylı olarak bir işveren bulup, onun emrinde ücretle çalışmakta toplanır.

Bunların gerçek rakamları hakkında elimizde genel ve tam istatistikler yok. Fakat, yakın sayıları hakkında bir fikir edinmemize yarayacak, şuradan buradan ele geçmiş, ağızdan kaçmış bazı rakamları anar ve böylelikle gerçeğe yakın tahminler yapabiliriz. Önce şehir proleterlerini ele alırsak, bunlarda rakam bulduğumuz üç zümreye işaret edebiliriz: 1- Tarım ürünlerinin manipülasyonu işçisinden, özellikle yaprak tütün işçisi; 2- Ulaşım ve nakil proleterlerinden, demir yolu, denizliman ve otomobil işçileri; 3- Üretici-değil denilen şehir proleterlerimizden özellikle ticaret hizmetlileri:

I- Yaprak tütün işçisi:

Tarım ürünlerinin manipülasyonunda çalışan işçiler arasında, sanayi istatistiklerinin hiç hesaba katmadıkları kollarından birisi ve en önemlisi yaprak tütün işçiliğidir. Sanayi istatistikleri yalnız tütün fabrika işçisini, o da, ancak 6 bin küsur kişi

kadar gösterir. Halbuki Tekel idaresinin yalnız İstanbul fabrikalarında (1933'de), 2644'ü kadın, 3622'si erkek olmak üzere 6 bin 266 tütün işçisi sayılıyordu. Buna karşılık, yaprak tütün işçiliği bir deryadır: Yalnız İzmir şehrindeki 30 tütün işçi firmasından üçünde (Geri, Olston, Glen kumpanyalarında) 6 bin 385 işçi çalışırdı (1929).

Türkiye'nin, dünya krizinden önce yıllık ihracatı ortalama 170 milyon lira iken, bu tutar içinde tütün ihracatının payı, 1927'de 67, 1928'de 54, 1929'da 40 milyon lira idi. Demek tarım Türkiye'sinin dışarı ile yaptığı alışverişte tütünün değeri ? ile 1/3 arasındadır. Bütün o dışarıya satılan yaprak tütünlere, yılda dört, beş defa yaprak tütün işçisinin elinden geçmek zordur. Yoksa yanarlar. Onun için, Türkiye'de her yıl ortalama kırk, elli milyon kiloluk yaprak tütün ürününü ta köylünün harmanından, rıhtım ambarlarına kadar, alabora edecek olan ve eden koskocaman bir yaprak tütün işçiliği yığılıdır. Bu koskoca işçi yığınının sayısı ile öteki proleter zümrelerine kıyaslayarak bulunacak oranı, yaprak tütün ihracatının Türkiye dış ticareti içinde tuttuğu orandan hiçte aşağı kalmazdı ve kalmamaktadır.

Önce kaba bir tahmin yapalım: Yılda 44 milyon kilo yaprak tütün devşiriliyor. Bir tütün işçisi, yılda taş çatlasa, 240 günden fazla çalışmıyor; tütün ürünü ise yılda üç defa elden geçirilmezse olmuyor ve her işçi günde ortalama 20 kilo tütün işliyor... diyelim. O zaman faal yaprak tütün işçilerinin 110 bin ve yedek işçi ordusu ile birlikte bütün tütüncülerin 160 bin kişiyi bulmaları gerekir.

Fakat bu bir tahmindir. Ve belki bu tahminimizi abartmalı bulanlar olur. O halde İzmir Ticaret Odası Yayın Müdürüne soralım. O yarı resmi ağızla der ki: "*Bundan maada tütünlerin işlenmesi ile vasatı 200 bin amele dahi te'mini maişet* (ortalama 200 bin işçi geçimini temin) *eylemektedir.*" (M. Zeki Mıntıkamızın kitabı, s.39, İzmir, 1930) Günlük yayından sızan rakamlar da, daha az anlamlı değil: Samsun tütün işçileri yardımlaşma sandığı münasebeti ile yazılan bir makalede, Türkiye tütün işçilerinin 150 bin kişi olduğu tespit edilir. (6-12-1932 tarihli Cumhuriyet)

Demek bizim tahminimiz abartma değil: Yalnız başına yaprak tütün işçileri, 150-200 bin kişi arasında; yahut tüm Türkiye sanayi proletaryasının yarısından fazla idi.. Bir tarım ülkesi için bu olgu çok görülebilir mi?

II- Ulaşım ve nakil araçları proleterleri:

Demiryolları: 1931-1933 Mali istatistiklerine göre Türkiye Devlet Demiryollarında, 1931 yılı için, "faal kadro" adı altında 5558 ve "maaşı, ücreti masarif tertibinden verilen, yevmiyeci" adı ile de 6787 kişi çalışır. Demek yalnız Devlet Demiryollarında 12345 "meşgul eşhas" var. Aynı 1931 Şubat'ında, Türkiye'de 5 bin kilometrelik Demiryollarından, 2322 km.si Devlete aitti. Yani, Devlet demiryolları tüm şimendiferlerin yarısından az fazla idi. İşçi oranını da öyle tutarsak, Devletin olmayan demiryollarında da, hiç olmazsa on bir, on iki bin kadar "meşgul eşhas" bulunması gerekir ki, o zaman nakil araçlarından yalnız şimendiferlerde 24 bin kişi çalışır demektir. 24 binin onda biri (2 bin kişi) bürokrat memur sayılsa, sırf şimendifer işçi ve hizmetlilerinin 20-22 binden eksik olmayacağı sonucuna kendiliğinden varılır.

Deniz yolları ve limanlar: Gene 1931-33 Mali istatistiklerine göre, 1931 yılında, yalnız "seyrisefain idaresi"nde ve yalnız "faal kadro" adı altında 2336 kişi var. "Mesarif tertibinde ücretli ve yevmiyecileri hiç olmazsa 3 bin saysak, sırf Devlet gemiciliğinde 5 bin kadar işçi ve hizmetli olacak. İstanbul Odası dergisinin andığı rakamlar doğru ise, Özel sermaye gemiciliği Devlet gemiciliğinden aşağı kalmaz. O zaman, Türkiye'de yalnız gemi işçi ve hizmetlisi olarak 10 bin kişiyi kabul etmek gerekmez mi?

Ya büyük ve işlek limanların -İzmir'de Serbest Fırka'yı karşılamaya çıkanlar türünden- on binlerce deniz, yükleme, boşaltma ve ilh... işçileri? Türkiye'nin çepçevre on binlerce kilometrelere varan mavi bir kuşak kuşandığı her zaman söylenir. Fakat bu mavi kuşağın dokunmasını sıklaştıran mavi gömleklilerin gerçek sayısı hakkında susulur. Bu zümre çalışanlarının teşkilâtları da, kaderlerine benzediği için, nitelik ve nicelikleri, ancak yeni bir siyaset gemisi liman rıhtımlarına dayandığı günler, göze batarcasına belli olur. Yalnız İstanbul limanında resmen "kayıtlı" olduğu anlaşılan, bin beş yüz kadar "işçi ve mürettebat" tahmin edilebiliyordu. Aynı yıllarda sayılan 6 bin hamal ise, "esnaf" arasında gösteriliyordu. Öteki limanlara dair, yalnız günlük basında ara sıra hiçbir nitelik ifade etmeyen, fakat niceliği açıkça gösteren şöyle haberlere sık sık rastlanılır: *"Ereğli (hususî muhabirimizden)- Karadeniz Ereğlisi halkının mühim bir yekûnunu kayıkçılar ve deniz işçileri teşkil etmektedir."* (S.Posta 20-1-1930)

Bu düşüncelerden sonra, deniz yolları, limanlar ve deniz işçileri işçi ve hizmetlileri toplamını tahmin etmek istersek, bunun 50 binlerden aşağı düşmeyeceği, fakat belki daha yukarılara çıkacağı anlaşılabilir. Ancak biz 10 bin gemi ve 20-25 bin sırf liman vs. işçisi kabul edelim.

Otomobil Şoförleri: Türkiye'nin genelinde Ekonomi ve özellikle iç pazar şartları içinde, şoförler nakil araçları işçileri arasında zannedildiğinden daha önemli bir zümreyi oluştururlar. Anadolu'nun en sapa yerlerini birbirine bağlayan, en ücra bucaklarına modern tekniğin çevik temsilcisi olarak giden ve teknik götüren, şimendifercilikle boy ölçüşerek "rekabet"leri ancak özel kanunlarla asgari sınırına indirilebilen, kodaman kapitalistlerin "ezeli borçlusu" sıfatı ile "ekmek parasını çıkaran" otomobil şoförleri sayıca nedirler? Toplam bir rakam yok. Fakat, bundan birkaç yıl önce, yalnız İstanbul şehrinde 3 bin teşkilatlı şoför vardı. İstanbul 299 bin olan sanayi nüfusunun 49 binini içinde toplar. Aynı oran (altıda bir) şoförler için de doğru olsa, Türkiye'de 18 bin; oran dörtte bir sayılsa 12 bin ki, yuvarlak hesap 10-15 bin şoför bulunması gerekir. Gerçi kriz büyük şehirlerdeki şoförlüğü oldukça kazımıştır. Ama, merkezlerde kazınan şoförlerden önemli bir kısmı İç Anadolu'da iş aramaya gitmişlerdir. Onun için kriz, şoförlerin sayısını eksiltmekten çok memleket içine yaymıştır denilebilir.

III- "Üretici değil" denilen şehir proleterleri:

1927 nüfus sayımınca, Türkiye'de 299 bin "sanayi nüfusu" vardı. Bunun 238 binini sırf sanayi işçisi olarak bulmuştuk. Aynı istatistik, aynı yılda, Türkiye'nin "Ticari nüfus"unu 255 bin gösterir. Bu 255 binin, %15'ini, büyük, küçük ticaret patronu saysak: 38 bin, en çok %20'sini saysak, 52 bin ticaret patronu ayırmak gerekirdi ki, o zaman şehirlerdeki üretici olmayan proleterlerden yalnız ticaret hizmetlileri, 217 bin ile 203 bin kişi olacak demektir. Fakat biz cömert davranıp 200 bin diyelim.

TARIM PROLETERLERİ

Tarım proleterleri deyince, göz önüne iki çeşit işçi zümresi gelir: birisi uzman tarım teknik işçisi (tarım makinistleri vs.), ötekisi, özellikle tarım gündelikçileri ve ırgatlar.

Tarım tekniği işçisi - Türkiye'nin pazar için ekin metası yetiştirmekle spesifiye olmuş, uzmanlaşmış kesimlerinde, daima kapitalistçe duyulan sıkıntı; tarım işgücünün azlığı oldu. 1925 Adana İkinci Pamuk Kongresinde, Ziraat Bakanı Ali Cenani Bey, verdiği söylevde: *"Bilhassa amele meselesi sermaye kadar mühimdir"* dediği zaman, bütün çiftlik sahipleriyle, yüksek memurlardan ibaret olan dinleyiciler, hep bir ağızdan, bu sözü: *"Çok doğru, bravo! Sesleri"* ile *"alkışlamışlardı.* (Zabıtlar, s.9-10) Aynı Kongrede hemen her söz alan, şöyle verip veriyordu: *"Suphi bey-Amele meselesi hayat meselesi demektir.*

Sırası gelince- affedersiniz beyler -amele burnundan kıl aldırılmaz." (Zabıtlar, s.125) Ve en sonunda Kongre Başkanı herkesin fikrine şöyle tercüman olmuştu: *"Reis Müsaade buyurursanız bendeniz de fikrimi söyleyeyim... En çok münakaşayı mucip olan amele meselesidir."* (Zabıtlar, s.127)

"En çok münakaşayı mucip olan", "sermaye kadar önemli", "hayat meselesi" işgücü sorunu, genellikle tarım işçisi sorunu idi. Fakat, tarım teknik işçisi de aynı "sorun" dışında kalmıyordu. İşgücü bulma zarureti ile *"Adana Ziraat amelesi"* hakkında kaleme sarılan Adana Valisi, işgücünün kıtlığına çare olarak, Adana'da nüfusun yoğunlaştırılması ile birlikte, özellikle *"çapa makinelerini tamim ve zeriyaatın mebzirlerle yapılmasını temin.* (çapa makinelerinin yaygınlaştırılması ve ekim işlerinin, ekim makineleriyle yapılmasını sağlama)" (Hilmi: Adana ziraat amelesi, s.24-25) önerisinde bulunuyordu.

Aynı broşürün başında: *"Yirmi seneden beri orak makinesi kullanılmakta olduğundan çapa amelesine de ihtiyaç*

artmış bulunacaktır." (Keza, s.13) denildikten sonra, en sonunda "makinelere ilk senesi" denilen "1340 (1924) senesi takviye tahsisatından getirilip zürre'e (çiftçiye) kısmen tevzi edilen mebzirlerle bütün vilayette 15 bin dönüm zeriyyat yapılmış" (Keza, s.25) olduğu bildirilir.

Adana için doğru olan bu makineleşme temposu, Türkiye'nin uzmanlaşmış tarım metası yetiştirme kesimleri için de aynen doğrudur. Ve bu "gerçek", peşinden başka bir gerçeği daha sürükleyecekti: Köye tarım makineleri ile birlikte, makine işçilerinin de girmesi. Onun için, genel işçi sorunu yanında, tarım makinistleri bulmak da özel bir sorun olmuştu. Nitekim, Adana ikinci Pamuk Kongresi: "Pamuk mıntıklarımızda tetkiki ihmal edilmeyecek mesaili hayatiyeden birisi de amele meselesidir." (Zabitlar, s.109) tezini koyduktan sonra, tarım makinistleri hakkında şu pratik tekliflerde bulunuyordu:

1- "Müstahdem ve mevcut şoför ve makinistlerin buldukları mahallerde müştekil bir heyeti fenniye ve mütehassasa (teknik adamlar ve uzmanlar) huzurunda sıkı bir imtihana tabi tutulmaları" (Zabitlar, s. 108)

2- "Makinist yetiştirilmesi için de, Ankara ve Adana'da iki mektep açılmıştır. Fakat, makinist mektepleri kadrosunun darlığı dolayısıyla, ihtiyaca da kifayet edemediği görülmektedir." (Zabitlar, s.107)

Türkiye'de ilk defa olarak 1927'de yapılan tarım teknik sayımı (ondan önce, tarım ürünleri istatistikleri yapılmıştı), bize, Türkiye'de "Traktör, çapa makinesi, tırmık, mebzir, biçer, bağlar harman makinesi, tanas makinesi, triyorler" gibi tarım makineleri toplamının 15.711'i bulunduğunu gösterir.

(Tabii tarım makinistleri "susuş konspirasyonu" içindedir.) İşte biz tarım teknik işçileri derken, özellikle bu 15-16 bin tarım makinesini işleten, uzman tarım makinistlerini göz önüne getiriyoruz. Bunların sayıları, makine başına bir işçi düşse 15 bin, her iki makineye bir makinist olsa 8 bine varmaz mı? Biz, 5-10 bin diyeceğiz.

Tarım ırgatları: Özellikle tarım proleterlerinin gerçek sayıları hakkında yanılmadan tahmin yapmak imkânsızdır. Fakat, biz tehlikeyi göze alıyoruz ve bazı bilinen noktalardan yürüyerek, genel bilinmezler hakkında bir fikir edinmeyi çok görmüyoruz. Tarım'da sermaye ilişkilerinin açıldığı kesimlerde toplanan ve köylerden çok şehir ve kasaba iş pazarlarında, iş

güçlerini satarak geçinen, şu halde şehirlilerle sıkı sıkıya ilişkili bulunan tarım işçilerine dair verilmiş tek tük resmi rakamlar var. Onlardan yürüeyebiliriz.

Şüphesiz, Türkiye tarımında kapitalist ilişkiler açılıp saçıldıkça, tarım proleterlerinin sayısı ve saygısı da artmaktadır. Bundan daha 12 yıl önce (1923'de sırf tarım proleterlerinin önemi üzerinde durmak için resmi bir makamca kaleme alınmış olan, adı geçen broşürde, bu nokta şöyle anlatılır:

"Adana zürrai (yani tarım burjuvazisi, ağalar); buharlı lokomobiller ile büyük, küçük traktörler ile arazilerini ihzar (hazırlama) ettikten ve çiftliklerini (tutma) tabir edilen daimi ziraat amelesi ile bir müddet idare ettikten sonra; pamukların çapa mevsiminde amele ile kendi kendisini karşı karşıya bulur." (Adana ziraat amelesi, s.4) *"Yağmurların azlığı, çokluğu, bankalardan az veya çok para kaldırmış olması ehemmiyeti ne ise, ovanın tozlu yollarında, rengârenk kıyafetleri ile beliren amele kıyafetlerinin o sene tekmil zürrai tatmin edecek bir kemiyet arz edip etmeyeceği ve amele ücretinin hangi azami ve asgari arasında seyredeceği de Adana çiftçisi için aynı derecede mühümdür."* (Keza, s.5). Bu önemli olan ve tarım Türkiye'sinde her gün daha çok önem kazanan proleter yığınlarının sayısı nedir? Dedik: Genel resmi istatistiklerde bu "zümre" vatandaşların sayısı değil, adı bile yok. Şu halde, tahmin yapmak için bir "parça"dan başlayarak "bütün"e doğru yönelmekten başka yol yok: Pazar için tarım yapan kesimlerden birinin bir üretim kolu üzerinde küçük bir örnek alıyoruz: Adana pamuk işçileri ne kadardır?

1923 yılında, Adana pamuk tarım işçisi: "En müsait bir tahminine nazaran lâakal (en azından) otuz bin (a.b.ç.H.K.) derecesinde" (anılan kitap, s.6) sayılıyor ve daha aşağıda "Senevi (yılda, her yıl) otuz kırk bin kişilik mühim kitle teşkil eden Adana ziraat amelesi"nden bahsediliyor. (a.k.s.13) Yukarıda işaret edildiği gibi, bu "lâakal" otuz kırk bin tarım işçisi "tutma" denilen ve çiftliklerde demirbaş işgücü olarak yaz ve kış çalıştırılan devamlı tarım işçilerinden ayrı, bir çeşit "değişken" veya "geçici" mevsim işçisidir. Yani, devamlı tarım işçileri de katılırsa, daha 1923 yılında Adana pamuk tarım proleteriyası 50 binleri bulur. Bu bir. Ondan sonra, zannedilmesin ki, bu "geçici" adını alış, tarım işçilerinin gerçekten kısa bir mevsim için işçi oluşlarından gelir. Hayır. Bu sıfat onlara, on,

on bir ay çiftlik çiftlik gezip güçlerini her hafta haraç mezat edişleri ile, yılda bir iki ay için köylerine, çoluk çocuk, ana, babalarının yanına gitmeleri yüzünden verilir. 2.Pamuk Kongresi zabıtları bu noktayı şöyle tesbit eder:

"Bu amele pamuk çapası için ve pamuk kozası devşirmesi için kullanılır. Senevi Adana'ya 30-40 bin kadar amele gelip, Şubatın, Kasım, Aralık'lara kadar kalır ve sonra memleketlerine dönerler." (Ziraat Encümeni mukarrerat (kararlar) raporu, s.109-110)

Aralık'la Şubat arasında, bildiğimiz gibi, bir ayıcık ara vardır!

O zamandan beri 10 yıl geçti. Adana pamuk tarım proleterlerinin sayısı ne oldu? On yıl önce, yalnız Çukurova'ya yılda 40 bin tarım işçisi iniyordu. Ona rağmen orada ve memlekette, Kapitalist üretim ilişkilerinin geliştiği her yerde, iş gücü kıtlığı, burjuvazinin en büyük derdi idi. İstanbul Ticaret Odası adına rapor veren Yusuf Şinasi: *"Hali hazırda her tarafta işçi darlığı mevcuttur"* (İ.P.K.Z., s.157) diyordu. Onun için daha 1923 yılında, Adana pamuk tarım işçisi hakkındaki perspektif şu idi:

"Memlekette büyük ölçüde girmekte olan hafriyat makineleri arazi ihrazatın teshil etmekte (düzenlemesini kolaylaştırmakta)" "yakın bir âtide (gelecekte) Adana'nın şimdiki ameleleri de bulamayacağı ve tedarik edebileceği miktar için de yüksek ücret tediyesinde mustar kalacağı muhakkaktır." (Hilmi: an, kit, s.22). 40 binlerce iş gücünü kıt bulan şu üretim perspektifleri karşısında, adana sağlık müdürü Hikmet Süreyya -daima boşuntuya uğratılan sesi ile- şöyle bir soru soruyordu:

"Bu gün 30-40 bin amele girdiği beyan olunan Çukurova mintikasında, yarın 100 bin amele girdiği zaman bunların ahvali sıhhiyesi (sağlık durumları) ne olacaktır?" (2.A.P.K.Z. s.121)

O zaman Adana 150 bin balya pamuk çıkarıyordu. Bakan A.Cenani pamuk rekoltesini yılda bir buçuk milyon balyaya çıkararak Mısır'ı gölgede bırakmayı önermişti. Fakat, hangi anarşik ekonomide "evdeki Pazar çarşısına uyar?" Adana pamuk ürününü 1929'da dahi gene 150 bin balya görüyoruz. (Ekonomiste d,Orient 10 k.s.1931)

Eğer üretim düzeyi, işçi sayısı hakkında bir ölçü olabilirse, demek Adana pamuk tarım proleterlerinin sayısı yerinde saymış diyebiliriz. Yalnız şunu unutmamalı; geçen zaman içinde tarımsal tekniğe karşı, petrol yüzünden, hayli köklü engeller karşı çıktığı halde, her yıl biraz daha kabaran vergiler, köy-

deki ve şehirdeki proleterleşmeyi şiddetlendirmiştir. Bu yüzden, hatta şehre yakın tarımsal kesimlerinde bile güya iş gücü yokluğu ile yan yana, göreceli bir aşırı nüfus ve aylak yedek iş ordusu belirmiştir. Ancak biz onu da bir yana bırakarak asgariden asgariye bir tahmin yürütelim:

Çukurova'ya 30 bin pamuk tarım işçisi iniyor. Çiftlik "tutmaları ile birlikte 40 bin işçi. Ege yöresi, yılda ortalama 35 bin balya ile Adana'nın dörtte biri: 10 bin pamuk tarım işçisi kullansa, Türkiye'nin yalnız iki yöresinde pamuk tarım işçisinin 50 binden aşağı düşmediği anlaşılabilir mi?

Bununla beraber, Türkiye'de Pazar için yapılan tarım, pamukçuluktan ibaret değildir: Üzüm, incir, tütün, afyon, palamut, zeytin, meyan kökü, keten, kenevir, orman, hububat, bakliyat, pancar işleri, hep geniş ölçüde kır proleterleri kullanılmaya başlanılan üretim dallarıdır. Bunların hepsi üzerinde kaybolmamak için, birkaçı hakkında şu tahminler yapılabilir:

İncir: Yalnız ürün alınmak için her yıl; 1- Tarla "Bir iki defa sabanla sürülür"; 2- "Kuru dallar ayıklanır"; 3- "Hastalıklara karşı tedbirler uygulanır"; 4- Hastalıklara karşı "aşı işlemi" yapılır; 5-"Devşirme, kurutma"; 6- "Ambarlara taşıma, çuvalara koyma"...

50 bin kişilik pamuk tarım işçisi bir buçuk milyon dönümlük tarlada, 3 çapa ile 1 devşirme işlemine karşılıktı. Ortalama 4 işlem için, 30 dönüme 1 tarım işçisi yetişiyor demek. İncir üretiminde 6 işlem için, gene 30 dönüme 1 işçi düşse, yalnız Aydın ve civarında bulunan 100 bin 216 dönüm incirlikler için yılda ortalama 5-6 bin tarım işçisi gerekir.

Üzüm işinde, bahardan, Eylül'e kadar uzanan, yuvarlak hesap 13 işlem var: 1- Baharda: "aralama" 2- Bahar sonunda "boğaz açma" (çapalama); 3- Kışın ilk iki ayında "boğazlara gübre dağıtımı"; 4- Şubat'ta "budama"; 5- Mart sonunda ve Nisan'da; "kükürt+filiz koparma+göztaşı"; 6- Nisan sonu; "filiz uçlarını kopartma"; 7- "İkinci күкürt"; 8- Birinci "toz çapası"; 9- "Üçüncü күкürt+ikinci göztaşı"; 10- Haziranda: ikinci "toz çapası"; 11- Temmuz ve Ağustos: "devşirme"; 12- "Sergi ve kurutma"; 13- "Bandırma ve ilh... "

Şu hesapça, dönüm başına pamuk işçisinin üç dört katı fazla üzüm tarım işçisi gerek. Yalnız Ege yöresinde 700 bin dönümlük bağ bulunduğu göre, en aşağı 60-70 bin tarım emekçisi de üzüm üretiminde bulunacak.

Tütün: Bir dönümlük tütün tarımında; 1- Birinci sürme; 2- İkinci sürme; 3- Üçüncü sürme ve sürgü; 4- Açma, çizgi, karık; 5- Dikme; 6- Birinci çapa; 7- İkinci çapa; 8- Kırma, 9- Dizme; 10-Kurutma; 11- Balyalama... yalnız karık ve dikme ile iki çapa için dönüm başına 18 işçi kullanılıyor.

Bütün Türkiye'de normal yıllarda ortalama 700 bin dönüm tütün ekiliyor. Fakat biz, CHP'sinin işçisiz üretim önerisine katılarak, tütün tarımında da, üzümün ki kadar tarım emekçisi kabul etsek: 60-70 bin de bu eder.

Afyon: 1- Ekim-Kasım'dan Şubata kadar sürme ve hazırlamalar; 2- Tohum serpmeye; 3- 4-5- Üç kez çapalama; 6- Kelleleri çizme 7- Süt toplama ve yoğurma, ilh... Türkiye'de afyon ekimi 1926'da 532 bin 175 dönüm ve 1927'de 196 bin 662 dönümdü. Ortalama 300 bin dönümüne, hiç olmazsa 10 bin işçi gerek.

Buraya kadar söyleye geldiklerimizin özeti:

Tarım makinistleri	5000	10000
Pamuk tarım işçisi	50000	50000
Tütün tarım işçisi	60000	70000
Üzüm tarım işçisi	60000	70000
İncir tarım işçisi	5000	6000
Afyon tarım işçisi	10000	10000
	190000	216000

Demek, Türkiye'nin bir-iki pazar için tarım ve sınai tarım üretimi yöresinde, üstünkörü bir hespla, 200 bin kır proleterleri bulunacağı kestirilebilir.

Halbuki bu tutara, senede 40-50 milyon kilo palamut, -il dışı uzaklıklardan gelen ve bir veya iki şirket hesabına çalışan işçili- 20-30 milyon kilo meyan kökü ve 150-200 milyon kilo tane ile 20-30 milyon kilo yağ veren zeytin, yarım ila 1 milyon dönüm arasında ekilen susam, 50 binden 100 bin dönüme doğru her yıl artan pancar ve ilh. gibi sınai tarım alanını bir yana bırakmış bulunuyoruz. Ondan sonra, Türkiye'nin 1927 tarımsal sayımına göre, sınai bitkiler, ekilen toprakların ancak %6,6'sı (yani 15'te biri) idi. Geri kalan ekimin %3,9'u bakliyat. Ötesi (yüzde seksen dokuz buçuğu) hububattı. Pazar için çalışan kapitalist işletmeleri, hububat ekiminde de günden gü-

ne artıyor. Hele, Konya, Ankara, Eskişehir gibi yörelerde, uzmanlaşan modern buğday tarımı kesimleri, tarlaların "üstü açık fabrika" haline gelişi günden güne genişliyor. Buralarda kullanılan tarım işçisi oranı da her gün artıyor...

Köylerde, tefecilik sömürsünü sürdürdükçe, kır proletaryasına olan ihtiyacın gittikçe artışı rakamla gösterilemez. Fakat ona aracılık eden olaylar ve örnekler istenildiği kadar boldur. Tarımsal işgücü bulmak, tarım kapitalistleri (zürra) için her gün biraz daha çetinleşen bir sorundur: Kapital ancak satılık işgücü ile kapital olur; fakat kır kapitalinin, işgücünü yok pahasına (10 kuruş gündelik) indirisi, tarım burjuvazisini, kendi açtığı madenden kendisi yararlanamayan madenciye veya "tam açlığa alıştırarak olduğu" davarın ölüverdiğini gören köylüye benzetir. Tarımsal işgücü ihtiyacının artışı, sorunun teşkilâtlandırılmasını günün "acil" işi kılmıştır. 1925 Pamuk Kongresinin "mukarrerat" raporu şu sözlerle bitiyordu:

"İşçi ihtiyacı karşısında Tarım Bakanlığı Yüksek Mesai Genel Müdürlüğüne, Şubelerle birlikte, bir İşçi Bürosu'nun acilen teşkiline lüzum görülmüştür." (K. Zabıtları, s.110)

Üç yıl sonra Âli İktisat Meclisi 1-19 Mart 1928 ilk toplantısında, aynı sorunu daha genel koyar:

"Memlekette çalışanların muntazam bir teşkilâta kavuşmasının, çalışanların zaman ve mekâna göre dağıtılıp düzenlenmelerinin önemli yararları (iş kanununun "hikmeti vücudu") olabileceği ve bu hususun temini için vilâyetlerde ve kaza merkezlerinde ya belediye tarafından veya en büyük mülkiye memurlarının gözetimi altında iş arz ve talep bürolarının teşkili bir tedbir olarak ileri sürülmüştür." (M. Kararları, s.17-18)

O gün bu gün, hızlı proleterleşme akını ile krizin yarattığı müzmin ve kahredici aylaklığa rağmen, kapital için "mühim istifadeleri mucip" olan işgücünün düzen ve devamlılık bulması işi hâlâ günceldir. Öteden beri güdülen yerleştirme politikasında dahi, "ilk hedef" işgücü idi: Bir tarım kapitalisti, bu zümre burjuvazisi ile göbek bağı bulunan bir İstanbul gazetesine, "müfrit Türk milliyetperverliğini" şöyle anlatıyordu:

"Büyük ziraatimizin inkişafı gayelerinden sarfı nazar bilhassa bize iyi istifadeler temin etmekte olan pamuklarımızın çapa ameliyesi ve koza toplama mevsiminde amesizlikten çektiğimiz ızdırıp cidden tahammülün fevkindedir. (a.b.ç., H.K.) İmar ve ihyasına teşebbüs ettiğim bir arazinin işlenmesine

medar olmak üzere geçen sene Dobruca havalisinden on hanelik muhacir celp ve iskân etmek istedim." "Türkçe bilmeyenlerin pasaportları Yugoslavya'daki Türk hariciye memurları tarafından vize edilmezmiş. Çok müfrit ve Türk milliyetperveri olduğum halde bu durumu isabetli görmedim." (Salihli Tepecik çiftliği müsteciri Hilmi, 11.12.1930 Cumhuriyet)

Bunun gibi, son, Avrupa Türkiye'sine (Trakya) on binlerce göçmenin yerleştirilmesi, şüphesiz "siyasi sebep" kadar ve belki ondan ziyade, bu tarım işgücü kıtlığına karşı alınmış önemli bir tedbirdir. Nitekim, Trakya Genel Müfettişliğinin, daha kurulum kurulmaz tarım sermayesine ırgat bulacak, lonca çeşidinde bir iş borsası kurmaya girişmesi, sorunun güncelliğini göstermeye yeter:

"Edirne 7 (Hususi)-Uzunköprü'de (beyaz peynir işçileri) adı ile bir birlik kurulmuştur. Birliğin maksadı, mandıralarımız için usta ve kalfa yetiştirmek, aynı zamanda işsiz kalanlara yardım etmektir. Seçilen idare heyeti işe başlamıştır. Mandracılar ve mandra işçileri tarafından sevinçle karşılanan bu kurum, Uzunköprü ve çevresinde büyük bir alâka uyandırmıştır." (9.11.1935, Akşam)

Bütün bu olan bitenler bize şunu anlatır: Tarımsal işgücüne olan ihtiyaç artıyor, yani kır proleterlerinin sayısını artıran eğilim, köyde kapitalizm ilerliyor ve büyüyor. Onun için, Türkiye'de kapitalist tarım ilişkilerinin açıldığı yerlerde, modern ekonomi ve şehir ile uzaktan yakından bağlı tarım işçilerinin sayısı, en az 250 binden (sırf sanayi proletaryasınınkinden) aşağı değildir diyemez miyiz?

HESABA KATILMAYAN PROLETERLER

Sanayi proletaryası derken: Türkiye'de geniş bir yer tutan ev sanayinin adsız proleterleri dışarıda bırakılmıştır. Sanayi yazımı sonuçlarının önsözü şöyle der: *"Meskenlerdeki atelyeler hakkında bir kayıt ve malumat bulunmadığı gibi; bu malumatı tedarik etmek için emin vasıtalarda mevcut değildir."* (s.1)

Demek ev sanayi proleterleri hakkında, bütün dağınık ve teşkilâtsiz proleter zümreleri için olduğu gibi, elde genel bir rakam yok. Bir fikir edinmek için küçük bir iki örnek alalım: Ege yöresinde büyük üretim sırasına giren halı imalâthanelerinde 9100 tezgâh var. Halbuki aynı yörede bundan başka bir de: *"ceman (toplam) 5000 el tezgâh"* (a.k.s. 193) tutan bir ev sanayi tespit edilmiyor. Kula'daki Çolakzade'lerin halı fabrikasında 90, halı atelyesinde 100 işçisi, hep birden iki yüz kadar işçi gösteriliyor. (1.1.933 Cumhuriyet) Nitekim Mıntıkamızın kitabında da (s.196) bu fabrikanın işçisi 256 olarak gösterilmiş. (Böyle çelişkilere alışmalıyız!) Halbuki aynı Kula'nın iç mahallelerinde *"kendi evlerinde fabrika (yani Çolak zade) hesabına çalışan kadınlar"* 400'ü buluyor. (Cumhuriyet, 1.1.1933)

Ev sanayinde yalnız evin bir kişisi değil, onunla birlikte, yedisinden yetmişine kadar tüm ev halkının da, bir lokma ekmek uğruna, geceli gündüzlü çalıştıkları göz önüne getirilsin. 1915 sanayi istatistiklerinde yalnız halı ev sanayi hakkında şu rakamları buluyoruz:

"20 bin nüfuslu Uşak'ta 1500 kadar halı tezgâhı mevcut olup, (tezgâh başına vasatı 4 işçi hesabına ceman 6 bin) nüfusun yüzde 24'ü halı dokumakla geçimlerini elde ediyorlardı demektir." (s. 103)

Karpet kumpanyasının düşüncesine göre, 1913'de şirket hesabına 15 bin kadar işçi çalışmış olup, Anadolu'da halı dokuması ile meşgul tüm işçi tutarı altmış bin kadar tahmin ediliyor. (a.k., s. 104)

Yalnız halı dokuyan 60 bin ev işçisi... Ve en asgari bir oranla, her fabrikanın etrafında, hemen hemen mevcut işçinin iki katı kadar da bedbaht bir ev sanayi işçileri yığını var... Bu ev sanayi denilen üretim biçimi, sanayi proleterlerinin her dalda artakalan en kara yazılılarını ta ücra köylere, bu gün "köylü" sayılan nüfusun içine kadar yayar.

Öteki proleterler derken: Genellikle şehir nakliye ve ulaşım araçları işçilerinden: Posta, telgraf, telefon, tramvay, elektrik, belediye, hükümet, ev işçi ve hizmetlileri hakkında bir şey söylemedik. Halbuki yalnız İstanbul'da ve yalnız ev hizmetçileri 10 bin kadar tahmin ediliyor. Hele büyük yol, bent, şimendifer ve ilh... bayındırlık işleri proleterleri, zannedildiğinden fazla bir toplam tutarlar. Fakat istatistiklerde görülmediklerini şu bir iki örnekten anlayabiliriz:

Günlük basın, zaman zaman Balıkesir-Kütahya hattında 1000, Ulukışla-Kayseri hattında 5000 kişinin çalıştığını bildirir. Halbuki diğer büyük hatların "kısım" denilen her parçasında binlerce işçi çalıştırılır. Topu birden 10 binleri geçen bu büyük işçi yığınlarıdır ki, "memleketi demirden ağlarla" örerler. 1931 sonlarında Türkiye'nin Cemiyet-i Akvam'a (Milletler Topluluğu) resmen çektiği bir telgraf Bayındırlık işlerinde çalışacak işçi toplamını 32.650-47.700 (Economiste d'Orient) gösteriyordu.

Tarım ürünleri kolu dediğimiz üretim kolu, Türkiye'de en geniş işçi yığınlarını içine alır demiş ve tütün işçileri hakkında bir rakam vermiştik. Tütünden başka ki; üzüm, incir, fındık gibi kalabalık proleter işletmelerini içine alan üretim kollarında, her müessesede çalıştırılan işçi sayısı, herhalde en az on kişiden aşağı düşmez. Öyle iken 1932 yılında Teşvik-i Sanayi'den yararlanan işletmeler için, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğüne yapılan anket sonuçlarında, üzüm, incir, fındık sanayinin tümünde: 31 müessese ile 2674 çalışan gösteriliyor. Üç bincik bile değil! Buna karşılık ise Mıntıkamızın Kitabı, yalnız İzmir şehrinde, yalnız incir işçisinin *"mevsiminde ortalama on bin işçinin geçimini sağlar"* (s.27) olduğunu bildirir. Demek, bunlar da yaprak tütün işçisi gibi "işlem" görüyorlar.

Tarım proleterleri derken: Sırf sınaî tarımdaki işçilerin en önemli kısmını ve bunların da daha çok şehir ve kasabalarla yakın ilişkisi olanlarını aldık. (Adana tarım işçisi, şehir mezarlıklarında kamp kurar; Ege yöresi tarım işçisinin iş pazar-

ları, büyük istasyonların üzerinde kurulmuş koyun pazarlarını andırır.)

Hububat tarım proleterlerinin sayısını, tek kelime ile bilmiyoruz. Sonra tipik tarım sermayesinin ulaşmadığı, uzak Anadolu içlerinde "marabaların", yarıcılarının kullandıkları bir çeşit işçiler de vardır. Köylü ağzı ile "ameliye" adını alan bu zahmetkeşler, uçsuz bucaksız bir büyük "köy fukarayı kasibeleri (kazançlıları)" kitesidir.

Bütün bunlar ve bunlara benzer işçi zümreleri için açık bir rakam yok. O halde bunları ne için anıyoruz? Şunun için: Sırf sanayi proletaryası, öteki proleter zümreleri ve tarım proleterleri... diye üç kategoride işaret ettiğimiz Türkiye Proletaryasının sayısı hakkında ileri geri itirazlar olabilir. Bunlardan bir kısmı esnaf işçisi arasına sokulmak istenebilir. O zaman tıpkı proletarya ile bunlar arasında bir ayırım gözetilmesi istenebilir. Gene bu rakamlardan bir kısmı, özellikle devamlı işçi sayılmayabilir.

"Bir kısım proleterleri daimi (sürekli) amele saymayısın ne kadar üstünkörü ve ezbere bir kanaat olduğunu kısa bir tetkikle anlamak güç değildir. 1915 sanayi istatistiklerinin müfredat cetvellerine birer birer bakalım, Muhtelif istihsal kollarında bir yıllık çalışma günleri orada bellidir. Daimi amele kullandığı hiç kimse tarafından inkâr edilmeyen yün iplik ve dokuma işlerinde, yıllık çalışma günü 300; pamuk iplik ve dokumasında 279 gün; çimento mamulâtı, debbağ, kırtasiye, sair dokuma kollarında 300 gündür. Muvakkaten (geçici olarak) işliyor denilen kollar da ise, yıllık çalışma günleri bu rakamlardan pek aşağı düşmez: Zeytin yağı 200, palamut hülâsası 9 ay ilâ 230 gün, konserve, kadınlar Nisan'dan Ekim'e kadar, erkekler diğer aylarda 330 gün; şekerleme, tahin vs. 288-300 gün; sabun 300 gün; gıdayeden değirmenler "bilâ fasıla (aralıksız) bütün sene" işlerler.

Bu rakamlar göz önünde iken, gösterilen amele yekûnunun muvakkattir diye eksiltmeye gidilmesi ciddi ve reel bir teşebbüs sayılabilir mi?" Bu gibi itirazlara karşı, araştırmalarla bulunmuş olduğumuz rakamların asgari fakat objektif, yani kesin ve yanılmayan gerçeklikler olduklarını ispat etmek için, böyle, yalnız adı anılan, fakat nitelik ve niceliği üzerinde durulmayan işçi zümrelerine dair genişçe bir marj bırakıyoruz. Ta ki

yaptığımız tahminlerde ve sonuç olarak çıkardığımız rakamlarda en ufak bir abartma kokusu alanlar, bu işaret ettiğimiz eksiklikleri göz önünde tutarak hiçbir abartmaya yer vermek istemediğimizi anlayabilsinler. Yani, bir yanda herhangi bir aşırılık var kuruntusuna düşülürse, bunu öteki yanların yalıtkanlığı kapayabilsin.

İşsizler: Yedek sanayi proleterleri ordusu adını alan aylaklar yığını da, her gün şehir kaldırımlarından başka akis yeri bulamayan, rakamsız, Türkiye'de Totankamun'un mezarından daha bilinmez ve karanlık kalmış bir gerçekliktir.

BİLANÇO

Şimdi yukarıdan beri söyleye geldiğimiz sayıların bir bilançosunu yapalım. Türkiye'de tarım proleteriyasının önemli bir kısmı ile, bütün sanayi ve şehir proleterleri toplamı, sayılınca önümüze şu cetvel çıkar:

	Asgari	Azami
I- Şehir proleteriyası		
Sırf sanayi proleterleri	238 000	238 000
Tarım ürünleri manipla işçileri	150.000	200 000
Demiryolları işçileri	20.000	22.000
Deniz işçileri	30.000	35.000
Otomobil vs. nakliye işçileri	10.000	15.000
"Üretici olmayan" proleterler	150.000	200 000
	598 000	710 000
II- Tarım proleterleri	200 000	250 000
Genel tutar	798 000	960.000

Demek, Türkiye'de yapılacak herhangi bir iş kanununun, daha ilk adımda ilgileneceği, tarım proleterleri ile birlikte şehir proleteriyasının top yekunu 800 ile 950 bin kişi arasında olmalıdır.

Bu rakam, bundan birkaç yıl önceki Türkiye hakkında doğru sayılabilir. Kriz yıllarında bazı işkollarında işçi sayısının, örneğin yaprak tütün işçilerinin sayısı nispeten azalmış bile olsa, ona karşılık, başka işkolları proleteriyasının hiç olmazsa, o azalma oranında çoğaldığı muhakkaktır.

Krizden önceki Türkiye nüfusu (yuvarlak hesap) 14 milyon olsa, gerek köy, gerekse şehir proleterlerinin (800 ile 950 bin) tüm nüfus içindeki oranı 1/14 ile 1/16'dır. (14-16 kişide bir kişi işçi.) Bu oran bile, sanayici Batı ülkelerine bakarak, küçük görülebilir. Fakat Doğu'ya ve tarım ülkelerine doğru gelirse, oranın, hiç de az sayılmayacağı görülür. Örneğin, 1924-25 yıllarında Lo-

zovsky'e göre "Rusya'da 150 milyon nüfustan, ziraat işçileri de dahil olmak üzere, azami (a.b.ç.H.K.) 8 ila 9 milyonu proleter" idi: Yani, tarım işçileri ile birlikte tüm proletaryanın nüfusa oranı 1/15 ila 1/18 oluyor. (Hem de devrimden 7-8 yıl sonra.)

Türkiye'de işçi sınıfı sayısının ne nicelikte bulunduğu, işçinin şehir nüfusu içinde tuttuğu orandan daha iyi anlaşılır. Çünkü bütün modern toplumlar gibi, Türkiye'de de şehir, tekniği ile kültürü ile, daima köye hakimdir. Köy, şehrin kaderine bağlıdır.

Yukarıdaki bilançomuzda şehir proletaryası 600 ile 700 bin arasında idi. Türkiye'de 13 milyon 600 bin nüfustan 3,305,879'u şehir nüfusedir (yıllık sayım). Demek şehir nüfusunda işçi oranı 1/5 ile 1/6'dır. Yani, Türkiye'de her 5-6 şehirliden birisi proleterdir, geçimini işgücünün satımı ile çıkarır. Aynı şehir nüfusu içerisinde, sırf sanayi işçisinin oranı 1/13 (her on üç şehirliden birisi sanayi işçisidir.) Şehirde sanayi işçisinden ayrı işçileri kırpa kırpa, sanayi işçisinin rakamına (238 bini) indirirsek, bu en kötümser tahminle bile gene her 7 şehirliden birisi proleter olur.

Buraya kadar hep işçinin kendisini hesaba kattık; işçi ailelerinin nüfus içindeki oranını aramadık. Gerçi işçi denince bizzat çalışan ücretli insanlar göz önüne gelir. Ama işçi sınıfı dendi mi ve hele işçi sınıfının yaşam şartları ve geleceği söz konusu oldumuydu, ücretle çalışanların eline bakan işçi aileleri ile birlikte, tüm işçi nüfusu asla unutulamaz. Hatta bunu, bizzat burjuvalar dahi, unutmak şöyle dursun, ihmal bile edemezler. Çünkü modern üretim şartları ve çalışma şekiller ortasında kişi olarak işçi kontenjanı gayet iğreti ve değişken bir şeydir. Kaza, bela, hastalık, ölüm, her gün ve her saat, çalışan proleter içindir. Halbuki çalışırken boyuna aşınan işgücünün arkası kesilmemelidir ki, sermayenin yalnız kârı değil, belki de ömrü kesilmesin. İşgücünü içine alarak işleyen sermaye değer üstüne değer yaratır. Fakat işgücünü bulamayan, işlemeyen sermaye yalnız yeni yeni değerler yaratmamış olmak (kâr getirmemek) ile kalmaz, ayrıca kendi değerini de yitirir (amorti ile mortayı çeker).

Demek her yönden, yalnız kişi-proleter değil, sınıf olarak proletarya vardır. İşçi sınıfı içinde ise, işçi ile işçi ailesi aynı vücudun ayrı ayrı kısımları gibidir. Onun için şehir nüfusu içinde proleterkifi ile birlikte proleter nüfusunu bilmek yerinde olur.

1927 "tarım yazımı"na göre, 9 yazım bölgesinde beher köylü ailesi, en az 4,8 en çok 5,5 kişiden ibarettir. Çocuklu, kadınlı çalışan şehir proleterlerinin aileleri herhalde daha az kalabalık olacak. Fakat çok kere, karısı çalışırsa kocası boşa duran proleter aileleri büsbütün de az kalabalık değildirler. Ortalama her proleter ailesi, en az 3 kişi (bir karı, bir koca, bir çocuk) sayılsa, o zaman sanayi proletaryasının nüfusu 714 bin; en kötümser ihtimal ile (476 bin) saydığımız tüm şehir proleterlerinin nüfusu 1 milyon 428 bin; 700 bin şehir proleterinin nüfusu 2 milyon 100 bin olur.

Şimdi bu işçi nüfusunun, Türkiye şehir nüfusu içindeki oranı nedir?

Onu şöyle bir cetvelde kısaltabiliriz:

	Proleter nüfusunun ortalaması>	Bu ortalamanın şehir nüfusu içindeki yüzdesi
Sırf sanayi proletaryası nüfusu	714.000	% 21,63
Tüm şehir proleterleri	1.950.000	% 59,09
En kötümser ihtimalle Şehir proleterleri	1.428.000	% 43,27
	(Şehir nüfusu 3 milyon 3 yüz bin)	

Bu cetveldən şunları anlıyoruz:

Türkiye'de şehirlerde yaşayanlara bir resmi geçit yaptırılsa, görülür ki, her yüz kişi içinde 21-22 kişisi sırf sanayi proleterleri nüfusu, 50-60 kişisi de işçi sınıfının ta kendisidir. Başka bir deyiş ile; gözümüzü kapayarak söyleyebiliriz ki, Türkiye şehir nüfusunun hiç olmazsa yarısı işçi sınıfının nüfusudur... İşte Türkiye proletaryasının öz niceliğine, "ne olduğu"na bu sayıdan, bu rakamdan, bu niceliğin, "ne kadar olduğu" açısından bakılırsa, olan olduğu gibi görülebilir. Yoksa kendi kendimizi aldatmaktan ne çıkar: "olanlar; olanlardır" ^

(^)Bu rakamlar epey eskidirler. O zamandan 1935'e kadar, yukarıdaki rakamlar değişmiş olabilirler ve değişmişlerdir de. Fakat bizce gerçek ve önemli olan şu veya bu rakam değil, rakamların (ve burada sosyal sınıfların) oran ve ilişkileridir. Rakamların değişikliği ne olursa olsun, onlardan çıkardığımız oranlar, şüphesiz ki, artmadıysalar, eksilmemişlerdir de. Fakat artmama- larının ihtimali bile akla getirilebilir mi?

İKİNCİ BÖLÜM

İŞ-GÜCÜNÜN TOPOGRAFYASI

DERLİ TOPLULUK DERECEŚİ

Kapitalist ilişkilerin gelişmesindeki bir önemli nokta da, onun eşitsiz bir gelişme olduğudur. Dünya içinde eşitsiz gelişme, sanayice ileri bir takım memleketlere karşılık, çoğunluğu oluşturan öteki memleketlerin nispi olarak geri kalışları ile belli olur. Bir memleket içinde eşitsiz gelişmede sanayinin belli bölge ve yörelerde derlenip toplanışı demektir. Eşitsiz (inegale) kapitalist gelişiminin sebepleri, hiç şüphesiz sermayenin öz karakterine (yani ayrılmış bir kuvvet olarak planlı ve sosyal üretime engel oluşuna) dayanır. Eşitsiz gelişimin şartları ikidir:

1- Ekonomik şartlar: Enerji, hammadde kaynakları ile, sürüm sahaları arasına dizilen bir sürü üretim, üleşim ve değiş tokuş şartları, kapitalist tekniğini řu veya bu bölgede, adeta doğal bir şekilde derler toplar. Bundan ilk ve ilkel mahiyette bir eşitsiz gelişim ve bu gelişim yüzünden sanayi yöreleri doğar.

2- Politik şartlar: Kapitalist üretim, kapitalist sömürü şartlarından ayrılamaz. Onun için, sömürünün gerektirdiği kapitalist üstünlüğü şartları, yukarıda doğal dediğimiz ilkel eğilimi abartır, arttırır. Böylece de yapay ve sonuncu (mutlak anlamda değil, bir düzen için sonuncu) bir biçimde řu iki eşitsiz gelişme manzarasını türetilir:

a- Köy-şehir farkları: Sermayenin, tam olarak gelişimi için, toprak üzerinde mülkiyeti, su ve hava mülkiyeti gibi sosyalize etmesi en elverişli yoldur. Fakat sermaye, teoride kutsal bildiğı mülkiyet prensiplerinin prestiji uğruna, pratikte iktidar mevkiine taktikçe arazi sahipleri ile paylaşmak zorunluluğunda kaldığı için, tarımsal üretimin başına bir irat belası çullanmıştır. Bu yüzden tarım daima sanayiye göre geri kalmış, şehir yıldızlaşırken köy ıssızlaşmış bulunur.

b- Sanayi bölgeleri belirmesi: Yukarıda söylediğimiz ekonomik nedenler dışında, hatta bazen o sebeplere karşı gelecek surette bile, sınıf egemenliğinin milli egemenliği gerektirmesi yüzünden doğan bir tandans olabilir. Bu eğilimin sebepleri arasında, özel tarihi sömürü şartlarından tutun da, geri milletleri ekonomik (ve şu halde kültürel ve milli) gelişimden yoksun bırakmak amacına (eski çarlık Rusya'sında olduğu gibi: iç sebeplere) veya bir rakip devletin muhtemel saldırısına yem olmamak korkusuna (dış sebeplere) kadar birçok sosyal unsurdan oluşur.

Bütün bu söylediklerimiz, toplumda eşitsiz gelişim kanununa göredir. Halbuki sermaye gelişiminin o kadar önemli ve kesin olan bir kanunu da, rekabet kanunudur. Ve rekabet, küçük işletmelerin yerine daima büyüklerini ve büyük işletmelerin egemenliğini geçirir. Bu yüzden her üretim kolunda adı konulmuş veya konulmamış, dolayısıyla veya fiili tekellere doğru dörtlene gidilir. Eşitsiz gelişim eğer kapitalist gelişiminde iş gücünün bölge bölge derlenip toplanışını gerektiriyorsa, rekabet kanunundan doğma sermaye birikimi de, iş gücünün işletme başına derlenip toplanışını artırır. Bu iki bakımdan Türkiye'de işgücünün derli topluluk derecesi nedir?

BÖLGE TOPOGRAFYASI

Bölge, bölge işgücü derli topluluğunun topografyası nedir? Türkiye'de orta ve büyük sanayiye temsil eden Teşvik-i Sanayi'li işletmelerden bir örnek alalım. 1932'de Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğünün verdiği rakamlara dayanarak bir araştırma yaparsak şu sonuçlara varırız: Teşvik-i Sanayi'den yararlanan işletmelerde, 1932 yılında toplam 55.322 çalışan var, bu çalışmaların il ve yüzde olarak Türkiye'de bölümlenişi şöyledir.

I		II	
3 binden yukarı ifçili iller		2-3 bin işçili iller	
1- İstanbul	% 28,44	4- Bursa	% 5,73
2- Zonguldak	% 14,85	5- Adana	% 5,18
3- İzmir	% 12,61	6- Balıkesir	% 4,80
		7- Mersin	% 4,38
	% 55,90		% 20,09

III

1-2 bin işçili iller		500-1000 işçili iller	
8- Kütahya	% 3,10	13- Manisa	% 1,71
9- Kocaeli	% 2,06	14- E.Şehir	% 1,16
10- Ankara	% 2,06	15- Trabzon	% 1,02
11- Kırklareli	% 1,91		
12- Aydın	% 1,81		% 3,89
	% 10,94		

Oranlardan şunları anlıyoruz:

1- Türkiye'de yalnız bir il (hatta bir şehir: İstanbul) tüm Türkiye orta ve büyük sanayi işgücünün 1/4'ünden fazlasını, ayrıca iki il (veya şehir: Zonguldak ve İzmir) de aynı işgücünü 1/8'lerini, ikisi birden yine 1/4'ünü içlerinde toplar: Şu bakımdan Türkiye'nin yalnız üç ilinde (İstanbul-İzmir-Zonguldak'ta) işgücünün yarısından epey fazlası (yüzde 56 kadarı) derlenip toparlanıverir.

2- Yuvarlak hesap yaparsak, geri kalan illerden de yalnız başına 4 tanesi (II.grup) tüm işgücünün 1/5'ini, 5 tanesi 1/10'unu ve yine 3 tanesi de 1/30'unu derleyip toparlayabilir. Gerçi bu oranlar Türkiye proletaryasının tümü için aynen doğru olmayabilir, ama ne de olsa bir fikir vermeye yararlar.

Demek 63 ilin 3 tanesi (%4,9'u): yani illerin 1/20'sinden daha azı, orta ve büyük sanayi işgücünün %55,9'unu, 1/2'den çok fazlasını içinde toplar. Aynı illerin 7 tanesi (%11,1'i): Yani illerin hemen 1/10'u, aynı işgücünün %75,99'unu, demek 3/4'ünden fazlasını içinde toplar. Bu işgücünün %90'a yakını ise, yalnız 12 ilde (illerin 5 veya 6'da 1'inde) derlenip toplanır.

Aşağıdan yukarıya doğru gidilirse, Türkiye'de, bölge bölge işgücü derli topluluğunun artık ne yaman oranlara yükseldiği besbelli değil midir?

Bölge bölge işgücü derli topluluğunun tüm nüfusa oranı nelerlere varır? Bunun için, İstanbul ve Adana hakkında günlük basından ve İzmir'le Zonguldak hakkında resmi kitaplardan elimize geçmiş işçi rakamlarına dayanarak, dünya ekonomik krizinin ilk yıllarına dair şu oranları buluyoruz:

Sanayi bölgesi	Tüm nüfus	İşçi sayısı	işçi sayısının nüfusa oranı>
istanbul	805 bin	80 bin sanayi tütün vs.	1/10
Adana, Cebelibereket, Mersin (İçel)	640 bin	60 bin yalnız Adana'da	1/10,5
İzmir	190 bin	25 bin yalnız şehir	1/7
Zonguldak ve Ereğli Kazaları	87 bin	14 bin yalnız maden kuyuları	1/6

Bu rakamlara göre bazı sanayi bölgelerinde, işçi sayısının genel nüfusa oranı, tüm Türkiye'deki ortalamanın 3 katına yakındır. Tabii bu rakamlar mutlak değil, hep göreceli ve çok kere gerçek büyüklüklerinden daha eksiktirler. Nitekim Ereğli, Zonguldak yörelerinde sırf maden kuyularında çalışan işçilerin sayısını hesaba kattık. Halbuki bir münasebetle kaydettiğimiz gibi, burada "çoğunluğu oluşturuyor" denilen kalabalık bir deniz işçileri yığılı vardır. Elde olumlu rakam olmadığı için bunları saymadık. Sonra yine "Adana ve civarı" deyince, biz Adana ilinden başka Cebelibereket (Osmaniye), Mersin, İçel gibi Adana'nın komşusu olan üç ilin nüfusunu da araya kattık. Fakat, yalnız Adana nüfusuna oranlarsak (bu nüfus 227 bin küsur olduğuna göre) Adana işçisinin nüfusa oranı 1/3'ü bulması gerekir. Bir sözle, Adana=Almanya mı?

Bu coğrafi topoğrafyanın yanı başında, işçi sınıfının kent topoğrafyası da belirlemekten geri kalmıyor; Türkiye'nin sanayi şehirlerinde, belli başlı işçi yöreleri ve bölgeleri, öteki yöre ve bölgelerden gitgide farklılaşmaktadır. İzmir, İstanbul, Ankara, Adana ve İlh.. şehirlerinde, özel hayat şartlarını temsil etmeye başlayan işçi semtleri, işçi mahalleleri, şehirlerin öteki semt ve mahallelerinden açıkça ayırt edilmeye başlanmıştır. Hatta belediye girişimleri ve kanun projeleri ile bu özel eğilim, daha ekonomik ve kâra yönelik biçimde planlaştırılmaktadır bile... İzmir belediyesi, şehir bayındırlığı planını çizerken, öğretmenler gibi, işçilere de ucuz evlerin yapıldığı bir işçi mahallesi için teşkilat yapıyor. İstanbul'un gözde "sanayi milletvekili" -İzmir'in yıkıntılarına denk düşen- İstanbul'un Aksaray yangın yerleri gibi semtlerinde, işçi mahalleleri ve sanayi yöreleri kurmak için projeler hazırlar ve

ilh.. Hele yeni yapılan veya geniş ölçüde tamire ve imara uğrayan şehirlerde, bu kent topoğrafyası adeta kendiliğinden "modern" kılığında doğuyor. Çünkü sermaye için, işgücünün kalıcılığı ve uzlaşması açısından bundan daha verimli ve rasyonel bir ekonomi biçimi sistemleştirilemezdi.

MERKEZİLEŞME TOPOGRAFYASI

İşletme başına işgücü derli topluluğu nedir?

Yukarıdaki bölgesel derli topluluk kadar ve hatta ondan önemli olan işçi derli topluluğunun, bir şekilde, tüm işçi sayısı tutarında, büyük işletme işçileri toplamının tuttuğu orandır. Büyük savaştan önce, Amerika'da; İşçisi 500'den fazla olan işletmelerdeki işçi, mevcut tüm işletmeler işçisi toplamının %33'ünü buluyordu. Halbuki Çarlık Rusya'sında mevcut tüm işçilerin %45'i, işçisi 500'den fazla olan fabrikalarda çalışanlardı.

Amerika'da: "1909'da büyük sınai teşebbüsler 268,491'de 3060, yani %1.1 nispetinde idiler; Bunlar 6,610,000 işçiden 2 milyonunu, yani %30,5'ini kullanıyorlardı." (Lenin: Emperyalizm, Kapitalizmin Son Konağı)

Almanya'da: "Sanayiie, kelimenin geniş manası ile yani bunda ticaret, nakliyat vs.de dahil olmak üzere isim verildiğini nazari itibara alırsak, görüyoruz ki, 3,265,623 sınai teşebbüs toplamında, büyük sınai teşebbüsler 30,588 miktarındadır. Yani %9 nispetini temsil ederler. Bu büyük sanaii teşebbüsleri 14,400,000 ameleden 5,700,000'ini, yani %39,5'ini kullanırlar." (Lenin, A.g.e.)

Bizde: Yapılan 1927 ve 1933 sanayi istatistikleri, böyle bir karşılaştırma yapmamız için gereken materyalleri sistematikman hiçe saymış ve ağza almamıştır. 1927 "sanayi yazımında" (büyük sanayi) sayılan 100'den fazla işçili dar anlamı ile sanayi işletmeleri, tüm sanayi işletmelerinin %0.24'ü, (yani 4 binde birinden az) gösteriliyor. Fakat, işte o kadar. Bunların ne kullandıkları iş gücü, ne de üretim yetenekleri ve teknik düzeyleri hakkında "tek harf" yok!.. yapıla yapıla, ancak 4 ve daha fazla işçi kullanan işletmelerle, kullanmayanlar arasında bir ayırt yapılıyor. Bu ayırt rakamlarını ele alarak bir orantı yapmak istersek, şöyle bir sonuca varırız:

Çalışanlar	İşletme			
4 kişiye kadarki sanayi işletmeleri	Sayısı	Yüzde	Sayı	Yüzde
	101.910	% 39,6	51,562	% 79,03
4 ve daha fazla kişilik san. işletmeleri	154,945	% 60,4	13,132	% 20,15

Yuvarlak hesapla, tüm sanayi işletmelerinin gerçekten fazla kişi kullananları, sayıca sanayi işletmelerinin beşte biri kadar olduğu halde, kullandığı işçiler, tüm sanayi işçilerinin beşte üçüdür. Başka bir deyişle, 4'den fazla çalışana sahip sanayi, sayıca, 4'ten eksiklerin 4'te biri olduğu halde, onların bir buçuk mislinden fazla işçi kullanır. Fakat bu rakamlar dilediğimiz karşılaştırmayı yapmaya elvermiyor. Onun için başka yoldan yürüyerek araştıralım ve yaklaşık bir oran deneyelim:

Elimizde, sanayi işletmeleri az çok teker teker verilen bir tek yörenin istatistiği var: Ege yöresi. Bütün Türkiye hakkında bir fikir edinmek için, Türkiye ihracatının yarısını yaparak birinci olmasıyla övünen, fakat sanayileşme ve hele işçi derli topluluğu bakımından ikinci ve belki de üçüncü, dördüncü sırada gelen Ege yöresi, bu noktada herhalde ortalama bir örnek olabilir. (rakamları, "Mıntıkamızın Kitabı"ndan alıyoruz.)

Ege yöresinde varolan (esnaf işletmeleri hariç) sanayi işletmelerindeki işçilerin tutarı; 73,297'dir. Fakat bu tutarın istatistiğinde, maalesef, en kalabalık işçi sayısını barındıran halıcılık üretim kolundaki işletmelerin dökümleri yok. Halıcılıkta 29.000 işçi çalıştığı halde, bu işçinin kaç fabrika veya işletmeye, kaçır kaçır bölündüğü belli değil. Fabrika yerine, sadece 9100 tezgah bulunduğu yazılıp kalınveriyor. Bir kolda tüm yörenin sanayi işçisinin %39,7'sini içine alan halı üretimi yörenin ve belki de Türkiye'nin en büyük şirketlerinin elinde toplanmıştır. *"Yöre içinde 10 büyük şirket, (Bir sanayi kolunda 20 şirket kalsa, o üretim tekelleşir.)*

Tüm ilmek fabrikaları ile birlikte, 7 boyahaneden 5'ine ve 6 yıkamahaneden 4'üne sahiptir. Bu 10 büyük işletmenin dışında ayrı ayrı 2 boyahane ile 2 de yıkamahaneden başka halıcılıkla uğraşan işletme görülmüyor. Şu halde, halıcılıkta çalışan 29.000 işçi, 14 kumpanya ve firmanın elinde çalışıyor. (Elindedir, çünkü bunların bir kısım işçileri ücra bucaklara dağılmış olmakla beraber, gene kumpanya hesabına çalışmaktadırlar) Fakat, tabii, kumpanya var, kumpanyacık var. 10 il-

mek fabrikası, 1 milyon 920 bin kilo üretim yapabilecek kapasitededir. Ama, 10 fabrikanın yalnız 4 tanesi (sırası ile, Şark halı, Hamza

1621 işletmede 27,266 işçi var; halbuki 7 işletmede 10,281 kişi çalışır. Yani tüm işletmelerin %0,43'ü (yüzde yarımı bile değil) tüm işçilerin %37'sini kucağında toplar. Amerika'da bütün işletmelerin %1,1'i işçinin %30,5'ini topluyordu. 1621 işletmemiz içinde 14 tanesi, yani %0,86'sı (yüzde biri bile değil) işçilerin 13.307'sini (yani %48'ini) temsil ediyor. Almanya'da geniş anlamı ile sanayi işletmelerinin %9'u, işçilerin %36,5'ini barındırıyordu.

Demek, işçinin toplamı ve merkezileşme derecesi açısından Türkiye, en ileri sanayi ülkelerinden (Amerika ve Avrupa'dan) pek geri gözüküyor mu?

Aynı karşılaştırmayı bir başka ölçü ile tekrarlayalım. 1917'den önceki Çarlık Rusya'sında 500'den fazla işçi çalıştıran işletmeler, tüm işletmelerin işçilerinin toplamının %45'ini kapsıyordu. Amerika'da ise bu oran %33 idi. Türkiye'nin Ege yöresinde 1929 yılından önce nispeten az merkezileşmiş sanayi kollarında, yalnız yukarıda andığımız 7 işletmecik için işçi sayısı 560'dan yukarı idi. Bu 7 işletmenin işçisi, karşılık düştüğü üretim kolları işçilerinin toplamının %37'sini tutar. O zaman bu birikiş, Amerika'nın 4 puan üstünde, Rusya'nın 8 puan altında imiş; veya hemen hemen bu iki ülkenin ayarında olacak, demektir...

Türkiye işçi sınıfının derli topluluğu hakkında daha iyi bir fikir edinmiş olmak için, son bir noktayı daha unutmamak gerekir; bütün bu yukarıdaki rakamlar, Teşvik-i Sanayi Kanununun henüz iki yıllık uygulamasından sonra, ancak 1929'lara kadarki istatistiklere dayanır. Halbuki bu kanunun üstünden bu gün 8 yıl geçmiş bulunuyor. Bu müddet içinde işçi derli topluluğunu artıran şu iki gidiş durmamış, ilerlemiştir: 1- Genellikle sermayenin zamanla artan birikim ve merkezileşme gidişi, özellikle tekelci kapitalist ilişkileri ortasında büsbütün bir şiddet ortaya çıkararak, eskiden beri var olan işletmelerin birbirleri ile kaynaşmaları; 2- Birden bire sanayileşme imkânı bulan ve bu imkânı çarçabuk gerçekleştirme araçlarına başvuran milli sermaye, yeni sanayi girişimleri için klasik sermaye birikimini, elinden geldiği oranda bekleyemezdi. Sermaye için herhangi bir sosyalist birikiş de söz konusu olamayacağı için,

ya çimento, kömür, bakır ve ilh. Üretim oranlarında olduğu gibi uluslar arası finans kapitale uzlaşarak, yahut dokuma sanayinde olduğu gibi sosyalizmden ödünç almalara baş vurularak, yeni sanayinin çabuk kurulmasına gidilecekti. Bu yeni kurum elbette modern ve en büyük işletmeler yaratarak işe girecekti. Ve nitekim öyle oldu. Bunu anlamak için son yıllarda açılan veya açılmak üzere olan bütün yeni fabrikaların, üç beş yüzden az işçili olmadıklarına dikkat etmek yeter. Gelişi güzel hatırlayalım: Cam fabrikası; 350, Suni anfrasit; 500, İzmit kâğıt; 800, Turhal şeker; 1350, Kayseri dokuma (şimdilik); 1700 (inşaat ve fabrikada), Adana mensucat; 1800 kişi çalıştırmak üzere kurulmuş ve kuruluyordur.

Aynı örneği sadece bir üretim kolunda takip etmek daha ilginçtir. Çimento ve maden kömürü gibi öyle üretim kolları var ki; orada üç beş işletme, o koldaki hemen bütün Türkiye üretimini ve şu halde tüm işgücünü fiilen tekeli altında bulundurmaktadır. Gidiş bakımından pamuk, iplik ve dokuma sanayini ele alalım: 1925 yılında Türkiye'de pamuklu dokuma fabrikası olarak 8 işletme sayılıyordu. Bunların toplam iş sayısı 65.750 idi. Bu iş'lerin 40.475 tanesi işliyordu. (%39 iş çalışmıyor) Fabrika başına düşen iş sayısı şöyleydi:

	Rasim B	Bak>rköy	Mavromati	Sinanoğlu	Yedikule
İş	2000	3800	5000	5600	6850
Tezgâh	280	125	-	51	-
	Pamuk imalâthanesi Osmanlı			Şark İplik ve Mensucat	
İş	7500			10.000	
Tezgâh	272			-	

Toplam: 65750 iş, 808 tezgâh [Yukarıda verilen tabloda ki iş ve tezgâh sayısı toplamı, tablodaki rakamlara göre, gerçekte 40,750 ve 728 oluyor. 1935 baskısında, toplamının mı yanlış yapıldığı, yoksa tablodaki rakamların mı eksik gösterildiği konusunda kesin bir hükme varamıyoruz. Ancak tezgâh toplamının daha aşağılarda da 808 olarak gösterilmiş olması, rakamların tabloda eksik gösterilmiş olabileceği ihtimalini kuvvetlendiriyor. Bu bakımdan rakamları aynen geçiyoruz. Y.N.]

Ve bu fabrikaların yalnız en büyüğü (şark iplik) ile devlete ait olanı (Bakırköy) (Devlet kapitalizminin sırrı ve sebebi!) bütün işlerini çalıştırabiliyor. Ötekiler yarından çok aşağılarda bile işlerini

işletemiyorlardı. Öteki dikkate değer nokta da, en büyük fabrikada dahi ancak 10,000 iğün bulunmasıdır. Tezgahların toplamı 808 idi. Fakat bunlardan ancak 378 tanesi (%46'sı) işleyebiliyordu. Bir fabrikadaki tezgah sayısı 380'i geçmiyordu.

O zamandan beri, eski küçük fabrikalardan topu atmayanlar anaçlaştılar; iğ ve tezgâh sayılarını 2-3 misli arttırdılar. Diyelim ki, Bakırköy fabrikası 1923 yılına (15 Ağustos 1934, Cumhuriyetin dediği gibi) 1600 iğle girmiştir. 1925'de iğ sayısını yukarıdaki 3800 rakamına çıkarmış, 1934'de ise 9000'i bulmuş görüyoruz. Hele yeni açılan fabrikaların en küçüğü, eskilerin bir buçuk katından aşağı olmuyor. Örneğin, 1935-36-37 yıllarında açılmak üzere veya açılacak olan 5 pamuklu fabrikasında iğ ve tezgah sayısı şöyledir:

Yıl	Fabrikada	iğ	Tezgâh
1935	Kayseri	33.000	1080
	Adana	16.400	-
1936	Nazilli	25.000	750
	Ereğli	15.000	250
1937	Sümer Dokuma Kombinası	29.000	-

Görüyoruz; açılacak en küçük fabrikanın tezgah sayısı, 1925'deki faal 8 fabrikanın tezgahlarının üçte ikisinden fazla, iğ sayısı tüm 8 fabrikadaki faal iğlerin hemen hemen yarısı kadardır. Ve yalnız başına Kayseri fabrikası, 1925'deki 8 fabrikadaki iğlerin yarısı, işleyenlerin ise beşte dördü kadar iğle; 1925'deki 8 fabrikanın bütün tezgahlarının toplamından 272 fazla tezgaha, faal tezgahların ise (ki işçi tutarı fabrikanın işleyişine göredir.) hemen hemen üç katına yakın tezgaha sahiptir. Bu yeni fabrikalarda bir araya gelen işçilerin tutarı, - makineleşme ve rasyonalizasyon ne kadar ileri gitmiş olursa olsun- herhalde birer kitledir.

Arada söylemiş olalım ki, 1937'de Türkiye'nin pamuklu gereksinmesi, %80 oranında iç üretim ile kapatılmış olacaktır. Ve o zaman iğlerin üçte biri, tezgâhların hemen yarısı, bu 5 büyük fabrikada bulunacaktır.

Tüm üretimde işçi sınıfının derli toplulaşma ve yoğunlaşma gidişi ne durumdadır? Şüphesiz ki bu, kısmi örneklerimizde görüldüğünden farklı olamaz ve değildir. Türkiye'de kapitalist

sanayileşmenin derli toplu gidişi, 1932 yılında bir dönüm noktasına varır. O zamana kadar sermayenin yoğunlaşması yatay olarak artar. Yani, Türkiye'nin birçok üretim kollarında, birçok yeni kapitalist işletmeler açılarak, prekapitalist denilen, kapitalizm öncesi mülkleri, sermayeleştirirlerdi. Onun için Teşvik-i Sanayi'li kapitalist işletmelerin sayısı, 1913'te 144, 1915'de 155, 1923'de 342, 1925'de (11 ve daha fazla işçi çalıştıran işletmeler) 1509, 1931'de 2300 olarak artmaktadır. Ancak, 1932 yılı ile birlikte bu yayılmacasına artış, adeta birdenbire tersine döner. O zamana kadar mutlak rakamı artan Teşvik-i Sanayi'li işletmeler, ondan sonra eksilmeye başlarlar. Yalnız bu eksiliş sadece işletmelerin sayısı bakımından, nicelikçe bir eksilıştır. Halbuki nitelikçe iş bunun tersidir. 1932 yılında Teşvik-i Sanayi'li işletmeler (kısmen politik el atmalarla) 2300'den 1473'e inmiş görünür. Aynı işletmelerin bir yıl sonra, 1933'deki sayısı 1397'dir. Fakat eksilen sermayenin gücü değil, kapitalistlerin sayısıdır. Nitekim, 1931'den 1935 yılına geçerken, Teşvik-i Sanayi'li işletmeler, sayıca 76 tane, oranca %5,1 (20'de 1) kertesinde eksilir. Fakat bu 20'de 1 eksik işletmelerdeki tekniğin değeri, 55 milyon liradan 62 milyon liraya çıkar, yani %12,6 oranında artar. Demek bir yılda kapitalistlerin sayısı 20'de 1 eksildiği halde, sermayenin sabit değeri 8'de 1 artmıştır!..

Gene 1932 yılında, aynı işletmeler içinde motor kullananlar %87,0 iken, 1933'de motor kullananların oranı %90,2'ye çıkar. Üretimin motorlaşması eksilmez, kırkta bir (%2,3) oranında da olsa artar.

Bu gidiş, 1932'den sonra Türkiye'de sermaye birikiminin düşey bir yön aldığı, yani o zamana dek küçük mülkler ekspropriye ederek benimseyen ve çoğalan kapitalistlerin bundan böyle birbirlerini yiyerek (Türkçe'deki deyim ile "büyük balıklar küçükleri yutarak") şişmanladıklarını ve büyüdüklerini gösterir. Her sermaye birikiminin, bu dönüm noktası, işgücü birikiminin derli topluluğunu arttırmak bakımından aynı derecede önemli bir dönüm noktası sayılabilir.

Başbakanlık İstatistik genel Müdürlüğü'nün 1932 ve bir de 1933 yılları için yaptığı Teşvik-i Sanayi'den yararlanan işletmelerin istatistiklerine göre sonuç şudur:

Yıl	İşletme Sayısı	Usta işçi toplamı
1932	1473	52,173
1933	1397	62,275

Yani bir yıl içinde, var olan sanayi işletmelerinin sayısı, kesin rakamla 76 tane, yani %5,1 veya yirmide birden fazla oranda eksildiği halde, işçi sayısı aynı yıl içinde, kesin olarak 10 bin 42 kişi yani, %29,2 veya dörtte birden pek fazla, hemen hemen 3'te 1'e yakın bir oranla artmıştır. Onun için 1932'de her işletme başına ortalama 35 kişi düşerken, 1933'de işletme başına 44 kişi düşer. Demek resmi istatistiklerden anlaşıldığına göre, bir yılda işçilerin derli toplulaşma ve yoğunlaşma oranı dörtte birden fazla (%25,69)dır. Eğer ilk bulduğumuz yoğunluk oranlarını 1928-29 yıllarına ait sayarsak, o derli topluluk düzeyinin geçen 4 yıl içinde, her yıl dörtte bir artarak, bu gün iki katını bulduğu sonucunu çıkaramaz mıyız? Ve bu kadar matematiksel kesinlikle seyretmemiş bile olsa, her halde bu basit işlemler ve oranlar bize olan biten hakkında oldukça bir fikir vermezler mi?

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADIN VE ÇOCUK İŞÇİLER

Sanayi üretiminde kadın ve çocuk işgücünün genişçe kullanılmasına neden, ucuz olması, gerekli kapitalist ilişkilerinin oldukça gelişmiş bulunmasıdır. Onun için, tarihte Machinizm denilen makine sistemi çağı, kadın ve çocuk işçilerin iş pazarına toptan dökülmesi çağı oldu. Avrupa'da, daha burjuva devrimleri öncesinde bulunurken kadın ve çocuk işgücü kullanılıyordu. Fakat, bu kullanım, dağılık, gelgeç ve özel biçimlerde idi. Ucuz kadın ve çocuk işgücünün kullanılması ancak Machinizm ile birlikte genelleşti, evrenselleşti, sistemleşti.

Türkiye'de de bu böyle olacaktı ve oldu. Kadın ve çocuk işgücünün, ücretli iş olarak genişçe sömürüsü, Türkiye'de kapitalist ilişkiler kadar eskidir. Türkiye'de geniş ölçüde pazar için meta üretimi ilk olarak tarımda başladı. Çünkü Avrupa emperyalist burjuvazisi, Türkiye'yi kendisine uygun bir ham madde, ilk madde, yiyecek maddeleri kaynağı ve pazarı yapmıştı. Onun için, kadın ve çocuk işçilerin ilk olarak kapitalistçe çalıştırılıp soyulması, tarımda almış yürümüşü. Buna yazılı bir örnek olması için, gene Adana tarımını gösterebiliriz.

"Osmanlı İmparatorluğunda pamuk ekimi 15. yüzyıldan beri başlar. Fakat, bu ilk pamuk ekimi kapalı, tabii ekonominin bir parçası idi. Açık Pazar için pamuk ekimi, ancak Avrupa'daki kapitalce gelişme yeryüzünde kat'i bir konağa vardığı ve dünya üretiminde kendisine göre bir iş bölümü yarattığı, geri memleketleri müstemleke ve yarı müstemlekeleştirmeye başladığı zamanda, yani 17'inci ve 18'inci yüzyıl ile birlikte başlar. Ve o zamandan beri Türkiye'nin Bursa, İzmir, Adana mintikalarındaki ziraatı ihtisaslaşan bir ekim biçimini alır..."

Yüzyıllardan beri, serbest işgücü kullanmağa başlamış olan pamuk tarımında, zaman zaman tarım işçilerinden ötürü bir takım yöntemler ve biçimler konula gelmiştir. Bunlardan Adana pamuk tarım işçisinin hala bugün bile: *"Akşama hürmet, sabaha niyet, kolumuza kuvvet, ağamıza devlet (!), kesemize bereket, kör şeytana (?) lânet, bir daha lânet, bir daha lânet, İbrahim Paşaya rahmet, Peygambere selâmet"* haykırışını devamlı kılan bir tanesi, 1250 yılında, Mısırlı İbrahim Paşanın işçi yararına koyduğu ufak bir reformun, değer bilen zavallı proleter dilinde deyimleşmiş örneğidir.

Şüphe yok ki, bunca eski bir geçmişı bulunan tarım proleterliğinde, kadın ve çocuk işgücünün kullanılması daha az eski olamaz. Tarım işçisi, tıpkı Marks'ın Kapital'de anlattığı, çocuklu, kadınlı feci kafileler gibi, ta beş altı il uzak yerlerden "elçibaşı" veya "dayı başı" denilen, tefeci işgücü madrabazlarının ekonomik ve politik (hatta gittikçe en dejenere biçimde idari) terörü altında iş pazarına götürülür. İşgüçleri, orada bu "başı"lar tarafından haraç mezat satılır. Bu satışa bakınca, kadın ve çocuk sömürsünün ne kadar az yeni ve ne derece çok geniş kazançlı bir iş olduğu, yalnız bu "başı"ların işçiyi işletip soyuş yöntemlerinden pek iyi anlaşılabilir. Adana tarım işçisi hakkındaki yazı, tarım burjuvazisinin bile hesabına uygun gelmeyen bu ucube soygun yöntemini şöyle belirtir:

"Elçibaşılardan sureti zahirede kazancı, çiftlik sahiplerinden o hafta her ameleye verilen miktarın iki misli derecesinde haftalık almaktan ve amelenin beherinden de yüzde beş istifade etmekten ibarettir. Fakat halen hiçbir işçibaşı bu kazançla iktifa etmemektedir." (a.k.s. 13) Çünkü: *"Amelenin pazarlığını elçibaşılar yapar ve çiftlikçi haftalık tutarını elçibaşıya tesviye eder."* *"Elçibaşı amelelerden kadın ve çocuk olan kısmı için de zurradan tam haftalık alırlar; fakat bunların istihkakını tamam olarak tesviye etmemeyi itiyat edinmişlerdir."* (a.k.s. 13-14)

Türkiye'de kapitalist üretim şeklinin, tarımdan sonra sokulduğu, sistemleştirildiği ve hegemonyası altına aldığı bir alan da küçük ev sanayisi oldu ve tabii, ev sanayiî sermayenin pençesine en geniş ölçüde taze çocuk ve ucuz kadın işgüçlerini geçirtti. Bunun en karakteristik örneklerinden birisini halıcılık sanayinde görüyoruz. Meşrutiyet devrimine kadar, halı dokumacılığı dağınık ve sırf klasik ev sanayi idi ve tüccar aracılığı ile pazara

sürülürdü. Abdülhamit'in fermanı ile ilan edilen ilk 1908 burjuva devrimi daha olur olmaz, ev sanayiini emrinde tutan dağınık sermayeler çarçabuk birbirleri ile sarmaş dolaş oldular, kodaman topluluklar halinde birleştiler; ticaret sermayesi, sanayi sermayesine doğru şekil değiştirdi: *"Halı imal ettirmekle müstajil 6 ticarethanenin iştiraki ile İzmir'de 1908 senesinde [tam Meşrutiyetle birlikte] 400 bin, daha sonra 1 milyon lira sermayeli"* (1913-15 Sanayi İstatistiği, s.104) Karpet Kumpanyası kuruldu. Bu kumpanyanın ilk işi kadın ve kızları bir araya toplamak oldu. *"Anadolu'nun hemen her mıntkasında halı dokumakla meşgul kadın ve kızlar bulunur."* (a.k.s.103)

Demek, kadın ve çocuğun sömürsü yeni bir şey değildir. Bununla beraber, sanayide klasik olarak kadın ve çocuk işgücünün genişçe kullanılması, ancak sanayinin Türkiye'de gelişme temposu ile dengeli gider. Fakat, -kapitalist savaşlarının sermaye için ne elverişli, ne "normal" olduğuna bir örnek de budur- Türkiye'de özellikle kadın işgücünün birdenbire genellikle şehir hayatına, özel olarak sanayiye girişi *"harp sanayii olan sanayiiğidaiye, debagiye ve nesçiyede (dericilik ve dokuma) 1915'te bir tezayüt (yığılma, çoğalma) görülmesi"* (1329-31 Sen. İstat. S.22) ile birlikte, yani evren savaşında başlar ve hızlanır. 1914-18 savaşı, Türkiye'de yalnız, erkeği genellikle hayattan koparmakla kalmamış, kadını da özellikle görenekçi ve yıllanmış ev hayatından ve tabii ekonomi sanayinden koparmış, serbest kapitalist iş pazarının inip çıkan dalgaları arasına "faili muhtar" bırakılmış cılız bir kayık gibi atmıştır. 1915 istatistiği bu olguyu - patronlar hesabına - kıvançlı bir sevinçle şöyle anlatır:

"Kadın amele istihdamı hemen harp esnasında teammün (yayılmış) etmiş bir keyfiyet olup patronlar ve ustabaşılar umumiyetle kendilerinden beyanı memnuniyet etmektedirler. Amele mesaili (işçi meselesi) daima memleketimizin bir zaif noktası (a.b.ç., H.K.) olması ve kadınlarımızın yalnız sanayii beytiyede (ev sanayinde) çalışmaya alışmış bulunmaları itibarı ile bu cihet bilhassa şayanı dikkat ve tezkârdır (hatırlanmalı)." (a.k., s.22)

Gerek kadın, gerek çocuk "amele istihdamı", niçin "teammün etmiş"tir? Yukarıda belirtmiştik: "bedavadan ucuz" olduğu için. Bunun böyle olduğunu, bizzat Türkiye'de yapılmış istatistikler

de, resmi bir ağızla ve hiç saklamaksızın doğrularlar. Türkiye'nin ilk "sanayi istatistiği" iş ücretleri hakkında şunu bildirir:

1- Kadın işgücü ucuz: *"İşçi yevmiyesi gayet mütahavvil (değişken) olup 1913'te 4 ila 17,5 ve 1915'de 4 ila 19,6 kuruş arasında tehalüf ediyor (inip çıkıyor). 1913'te 7 şubede gündelik 10 kuruştan aşağı bulunuyor ki, bunlarda şekerlik, konservecilik, senayii nesciye (dokuma), sigara kâğıdı fabrikaları gibi en çok kadın işçi istihdam eden müessesattır. Tütün şubesinin de bu meyanda bulunması lâzımdır." "Herhalde en az yevmiye en çok kadın işçi kullanan ipek ve tütün fabrikalarında tediye olunuyor." (a.b.ç.) (a.k., s.23)*

2- Çocuk işgücü ucuzlatıcıdır: *"En büyük yevmiye mahir işçilerin azlığından dolayı senayî hasebiyede (odun, kereste) olup, 1915'te marangozluk şubesinde işler az olduğu için çırak ve genç ameleler istihdam olunduğundan yevmiye düşmüş bulunuyor." (a.b.ç.) (Keza)*

Belki bu yazıların "Osmanlıca" oluşu herkesçe iyi anlaşılmasına engeldir. Fakat, tam 20 yıl sonra, gene Türkiye'de, "saylav"lığın adeta "felsefe"sini yapan Başbakan general İsmet İnönü o açık ve "arı" dili ile aynı konunun "öztürkçe" açıklamasını zihinlere şöyle sokar: *"yaşayışın her alanında kadınlar kendi emeklerini, arı (temiz) adlarını koruyarak ve aza katlanarak iş aramaktadırlar." (a.b.ç.) (Ülkü Mecmuası, s.1 1935)*

"Aza katlanarak iş arama"sı, kadının erkekten az ücretle çalışması demek değil midir? Ve böylece, "amele mebusu" gibi "kadın saylav" işinin de aynı sosyal ilişkinin iki başka yönü olduğu anlaşılabilir mi?

Fakat biz yine rakamlarımıza dönelim; Türkiye'de tüm nüfusun yuvarlak hesapla yarısı kadın, yarısı da 18 yaşına kadar olan çocuklardır. Başka bir deyişle, eğer Türkiye nüfusunu 4 sayarsak bunun (kız ve oğlan bir arada) 2'si çocuklar, 1'i kadınlardır; genç ve erişkin erkekler tüm memleket nüfusunun ancak dörtte birini bulur. İşte size bir oran ki, ona göre nice-likçe toplumun dörtte üçünü oluşturan kalabalıklar, sosyal durum açısından, dörtte bir olanların otoritesi altında yaşarlar.

Çocuk ve kadının toplum içinde ne kadar önemli bir varlık olduğuna böylece işaret ettikten sonra, asıl konumuz olan kadın ve çocuk proleterlere gelelim. Fakat çocuk ve kadının modernce çalıştırılması demek, kadın ve çocuk işgücünün sanayiye girmesi demek olduğundan, genellikle işçi çocuk ve

kadınlar içinde, bilhassa sanayideki kadın ve çocuk işçilerin sayılarını bulup göstermek karakteristik olacaktır.

Yukarıda söyledik: Türkiye sanayine toplu bir biçimde kadın ve çocuk işgücünün girişi, evren savaşı ile başlar. Bu başlangıcı tespit eden ilk resmi rakamlar 1915 istatistiklerinde eksik ve yarım yamalıdır. Kadınlara çocuk birbirine karışmış bulunur. Bu karışıklık içinden bizim ayırıp toplayabildiğimiz rakamlar şunlardır:

Üretim Kolu	Kadın İşçi		Erkek İşçi	
	1913'te	1915'te	1913'te	1915'te
Şekercilik, tahan, bisküvi	77	15	394	95
Konservecilik	197	43	67	14
Tütün:	925	1086	1071	1026
Pamuk iplik ve dok.	-	-	604	1627
Haşebi çivi	-	20	18	60
Ham ipek	"Yüzde beşi erkek olup, kalanı küçük kız ve kadınlardır" (s.122)			
İpek dokuması	-	-	765	333
Sigara kâğıdı (genç kız, ka.)	277	15	146	48
Sigara kâğıdı (çocuk)	110	27		
Sabun: kadın ve kız	-	84	70	102
Kimyevi saire: Yedikule	-	-	62	13

"Ortaköy kâmilan kad."

Bu eksik sayılara göre sanayide kadın ve çocuk işçinin 1913 ve 15'teki gerçek varlığını bulmak olanaksız. Hatta bu rakamlar istatistiğin genel yorumuna bile ters görünüyorlar; 1913'te 1571, 1915'te 1290 kadın işçi toplayabildik. Oysa, bir defa arada pek çok eksiklikler var. Ondan sonra, gerek o zamana kadar hiç kadın işçi girmemiş üretim dallarında ilk defa olarak kadın çalıştırılmaya başlanıyor olması, gerekse ondan sonrası için kadın ve çocuk işçi kullanmanın yararlarının anlaşılması, bu yararlar uğruna kararlar alınmış olması, gene Türkiye sanayine toptan kadın işgücü akımının evren savaşı ile birlikte hızlandığını kabul ettirebilir. Demek o ilk deneyde kadın ve çocuk işgücünün sanayi ile ilgisi sayıca olmaktan çok nicelikçe; yani toplumda uyandırdığı eğilimler ve kafaları hazırlayışı dolayısıyla önemlidir. Çocukla birlikte kadının herhalde çekilmesi neden bir zorunluluk oldu? Bir çok sosyal sebep arasında, özellikle şu rakamlar, bize sorunun karşılığını bir daha verebilir:

Üretim Kolu	Erkek iflçi gündeliği	Kadın iflçi gündeliği	Çocuk iflçi gündeliği
Şekerleme, tahin, bisküvi	17-25	8-10	-
Konserve	20-30	6-10	-
Haşebi çivi	15	9	-
Sigara kâğıdı	10-15	6	2
Kartonaj	8-12	3-5	2-3
Pamuk ipliği dokuması.	10-13	4- 6	2-4
Sabun	12-15	6	2
Toplam ortalamaları	15-25	5-9	2-4

Her kategori işçinin evren savaşı ortalarında aldığı bu ücret ortalamaları bize şu sonucu öğretiyor: Bir erkek işçi, bir kadın işçinin hemen hemen 3 katı, bir çocuk işçinin ise 6-7 katı fazla ücret alır. Yani çocuk işçi gündelik olarak 1 alıyorsa, kadın işçi 2, erkek işçi ise 6 alıyordu. Bu şartlar altında, erkek işçinin, iş pazarına akın eden kadınının ve çocuğunun rekabetine dayanması; kadın ve çocuk işçilerin serbest iş pazarına sürüklenip çekilmemesi imkanı kalır mı?

Ondan sonra kadının ve çocuğun sanayiye nasıl yaprak dökümü gibi döküldüğünü görmek için 1915 istatistikleri ile 1927 istatistiklerini kısmen olsun karşılaştırmak yeter. 1913-15 yıllarında Teşvik-i Sanayi'li sanayide kadın ve çocuk işçi toplamı, yukarda topladığımız gibi 1290 ile 1571 rakamları arasında dolaşıyordu. Arada atlanmış veya söylenmemiş sayıları da hesaba katarak bir azami rakam vermek istersek, Evren savaşı başlarında sanayideki kadın ve çocuk (fakat özellikle kadın) işçiler 1500 ile 2000 arasındadırlar diyebiliriz. Oysa, 1927 yılında, 4 ve daha fazla kişinin çalıştığı sanayi işletmelerinde kadın işçilerle 14 yaşından küçük çocuk işçilerin sayısı ayrı ayrı şöyledir;

14 yaflından küçük	Kız	8107
	Oğlan	14577
14 yaflından büyük	Kadın	29533
	Erkek	94911
Tüm difli iflçiler (kız ve kadın)		37.640
Tüm kadın ve çocuk iflçiler		52.217

4 ve daha fazla kiflili işletmelerin işçi toplamı 147.128

1913-15'te 15 bin sanayi işçisinin 1500'ü (10'da biri) kadın ve çocuktur. 1927'de 4 ve daha fazla kişinin çalıştığı sanayide tüm işçilerin tutarı 147 bin 128 iken (14 yaşından büyük olan çocuk işçiler dışarıda bırakılmak üzere) kadın ve çocuk işçilerin tutarı 52.017'dir; oran %35. Demek, 7-8 yıl içinde sanayiye doğru kadın ve çocuk işçi akını üç katından fazla artmıştır.

Aynı karşılaştırmayı biraz daha dar, fakat çok daha anlamlı bir yanından tekrarlayalım: Pamuk ipliği ve dokuması işletmelerinde, 1913'te 300 ve 1915'te 80 kadar kadın işçi vardı. Yün iplik ve dokuma işletmelerinde ise hemen hemen hiç kadın işçi yoktu.

Bu yokluğu gören Ticaret ve Tarım Bakanlığı temsilcileri şu düşünce ve dilekte bulunuyorlardı:

"1913'te, ancak birkaç müessesede kadın işçi bulundurulup 1915'te adetleri nispeten tezayüt etmiş (çoğalmış) ise de, Feshane ve İzmit fabrikalarında çalıştırılmamıştır. İşbu fabrikaya ancak 1916'dan sonra kadın işçi alınmıştır. Şüphesiz harpten sonra Avrupa'da olduğu gibi dokuma sanayinde kadınlar mevkilerini muhafaza edeceklerdir."

Bu kanaat hiç de sahte bir kehanet olmadı. 1913-15'lerde Teşvik-i Sanayi'li dokuma sanayindeki kadın işçilerin tutarı üç dört yüzleri geçmezken, 1927'de, 4 ve daha fazla kişili dokuma işletmelerinde 14 yaşından büyük 14 bin işçi kadın çalışıyordu.

1913 yıllarındaki Teşvik-i Sanayi'li yün ipliği ve dokuması sanayinde hesaba katılmayacak kadar az kadın işçi bulunurken, 1932'de Teşvik-i Sanayi'li dokuma sanayinin (trikotaj, fanila, çorap, yünlü ve ipekli dokuma dal budakları dışarıda bırakılmak üzere) yalnız yün kumaş ile yün ipliği budaklarında 889 kadın ile 140 on dört yaşından küçük çocuk çalıştırılıyordu. 1932 Teşvik-i Sanayi'li "dokuma sanayi"nde ise kadın işçiler tutarı 8117 ve 14 yaşından küçük çocuk işçiler toplamı 890 olmuştu. Tütün işinde 1913-15'lerde kadın işçi 1000 iken, 1933'te yalnız tütün tekeline 6266 işçiden 2644'ü kadındı. Demek bir kısım sanayide kadın işçinin, erkeğe oranı yüzde yirmi iken, başka bir kısmında yüzde 43'lere varır.

19. yüzyılın son on yılında kadın işçiler İsviçre'de %40, Amerika'da %38, Fransa'da %24-35, İngiltere'de %22, İsveç'te

%19, Belçika'da %13, Macaristan'da %6 idi. 1927 yılındaki Türkiye, ekonomi yapısınca en çok Macaristan'a benzeyebileceği halde (kadın işçi oranı %20-30 arasında olduğuna göre) Türkiye proletaryası içinde kadın işgücünün oranı, Macaristan'daki oranın 4-5 katı fazla ve Fransa ile İngiltere arasında demektir.

Kadın ve çocuk işgücünün sanayiye girişi günden güne artıyor mu; eksiliyor mu? Bunu bize en basit şekilde gösterecek olan şey, 1932 ve 33 Teşvik-i Sanayi istatistiklerindeki şu rakamlardır:

		1912 de		1915 de
14 yaşından küçük işçiler	Erkek	833	-	1.105
	Kadın	761		1.476
14 yaşından büyük işçiler	Erkek	37.872		46.582
	Kadın	12.707		13.052
Tüm kadın ve çocuk işçiler		14.301		16.288
Tüm işçiler tutarı		52.173		62.215

Görülüyor ki, bir yıl içinde Teşvik'i Sanayi'li sanayiye yeniden 345 on dört yaşından büyük kadın işçi giriyor. (artış %2,3: kırkta bir kadar) Fakat, 14 yaşından küçük kızların aynı yıl içinde sanayiye akını iki misli artmış gibidir. (761'den 1476'ya) Aradaki oran farkları bize yalnız bir şeyi gösterir: Kapitalist üretimde ucuz işgücüne koşuş eğiliminin sinik şeklini...

Ne demiştik? Erkek işçi ücreti kadın işçi ücretinin 3 katı iken, kadın işçi ücreti de çocuk işçi ücretinin iki katı idi. Demek sanayi burjuvazimiz ucuz işgücü ararken, kadın işgücüne koşuyor. Ama kadın işgücünün de daha ucuzu "nûrun olâ nûr"u var: kızcağız işgücü. Bunun için "milli sermaye", erişkin ve genç kadın işçiden bile daha çok (sağlık kanununun "kullanma!" dediği; fakat Kapital Aleyhisselâmın "ye!" dediği) 14 yaşından küçük yavru kadın işgücünü daha çok seviyor!

Onun için, 1932 yılında teşvikli sanayide 14 yaşından küçük işçilerin sayısı 1934 iken, 1933'de 2581'i buluyor: bir yılda 987 artış; bir yılda %62'den fazlası ile artan taze işgücü beğenilmekte. Hem de 14 yaşından küçüklerin sanayide çalıştırılmalarını yasaklayan Sağlık Kanununa rağmen beğenilmekte, kullanılmakta...

1927'de dört ve daha fazla kişili tüm sanayide, kadın işçinin işçi toplamı içindeki oranı %20 idi; 1932 ve 1933 yıllarında, teşvikli sanayinin tümünde aynı kadın işçinin, işçi toplamına oranı %26-27 arasındadır.. Beş altı yılda kadın işçinin tüm işçiye oranla artışı %6-7'dir; yani her yıl tüm işçi içindeki kadın işçiler ortalama %1'den fazla artıyor.

Genellikle "proleterleşme"nin ve özellikle kadın ve çocuk "ucuz işgücü"nün gittikçe artan bir tempo ile sanayiye akın etmesinden ne çıkar?

Gerçi Engels'e göre; kadının yazılı tarihte alınma vurulan ev köleliği damgasından kurtulması için, ev dışındaki sosyal üretime girilmesi şarttır. Gerçi Marks'a göre, gelecekteki eğitim ve öğretim, gençliğin okutulup yetiştirilmesi, bu günkü öğretim metodlarından bambaşka bir şekilde, üretimle öğretimin en bilimsel bir biçimde yeniden teşkilatlandırılmasıyla olacaktır. Fakat kapitalist toplumlarda kadının ve çocuğun ücretli köle oluşu, klâsik tarihe göre şu zehirli yemişleri veregelir: 1- Kadın ve çocuk işçilerin yetişkin erkeklerle (karının kocası ve çocuğun ablası ile) şiddetli bir rekabete girişi. 2- Aylaklığın, yedek sanayi işsizliği ordusunun artışı. 3- İşin zaman ve ağırlıkça artması. 4- Frenklerin "salaire de misere" dedikleri yoksulluk ücretlerinin "ölmek için yemek"i bile yerine getirmeyişi ve "mahmasa" denilen sürekli açlık. 5- Sosyal afetlerin önderi olan Koch basili başta olmak üzere bin bir çeşit meslek hastalıkları, sakatlıkları, illetleri. 6- Tüm insan neslinin kişilik ve yapıcı giderek bozulması ve ilh. İlh.

(İşçi sınıfının sosyal durumu ikinci kitapta)

ÖN SON SÖZ

Türkiye'de, bütün dünyadaki adıyla proletarya denilen, bir işçi sınıfı var mı?

Eğer geçenleri iyice unutmadıysak, hatırlayabiliriz ki, 1928-29 yıllarına gelinceye dek, Türkiye'de işçi sınıfı diye bir sınıfın varlığı bayağı "aklı selim" sahibi zümreler, yani burjuva ve küçük burjuva yazarları tarafından bir türlü kabul edilemiyordu. Bu kabul edememiş proletaryanın yokluğundan mı ileri geliyordu? Hayır, o "haleti ruhiye"nin anlamı şu idi: Türkiye'de elbette bir işçi sınıfı vardı; fakat bu sınıf nedense henüz "sınıfın kendisi" olarak konuluyor ve sırf bir "ekonomi faktörü" kabul ediliyordu. Başka bir deyiş ile, dünya krizinden önceki nispi kalıcılaşma konağından daha evvelki konaklar unutulmuştu. Bu yüzden 1928-29 yıllarına kadar Türkiye proletaryası "sınıf kendisi için" çağına ermiş bir "politika faktörü" sayılamıyordu... Ve tabii "aklı selim" basın da bu konuyu temcit pilavı gibi her fırsatta öne sürmekten usanmak bilmiyordu.

Ancak, doğa olayları gibi, toplum olayları da, az çok bir birikişten sonra sıçramalarla değişen, nicelikten niteliğe birdenbire atlayış diyalektiğine uygun birer gidiştirler. Kapanmış Serbest Fırka'nın İzmir zaferi sıralarında da böyle bir şey oldu. Türkiye üstün basınında ansızın ağızlar değişiverdi. Bir ara hemen her gün, gazete sütunlarında şöyle "görülmedik ve işitilmedik" pasajlara rastlanır oldu:

"Halk Fırkası'nın çalışan tabakadan iyi elemanlar seçip, harekete gelmesine intizar olunuyor." "İşçinin Fırka ile alâkalarını takviyeye çalışılıyor." "Asıl tutulması şart olanların, büyük işçi kitlesi olduğu, nümayişçilerin kâmilen amele ve yarı yarıya yeni yetişen gençler olması ile tezahür ediyor." "Aşağıdan yukarıya çalışmak, kitle içinde unsur (!) bulmak gidecek yolların en doğrusu ve en kısası addolunuyor." (a.b.ç.,

H.K.) (7-9-1930 tarihli Cumhuriyet gazetesi) O zamana kadar sanki hiç yokmuş sayılan işçi sınıfı, o anda Fethi Bey'in İzmir'e basan ayağı kutluluğuna mı, böylece birdenbire, sanki "çok ulu", bir "büyük işçi kütlesi" oluvermişti? Gene hayır. Ama "nümayişçilerin kâmilene" oluşu, o zamana kadar boyuna "göz önünde tutulduğu" halde, hiç de "göze çarpmayan" bir ekonomi niceliğinin diyalektikçe politik bir niteliğe geçebileceğini -en görmek istemeyen gözler için bile- besbelli etmişti. Kalıyordu; bu apansızın "tezahür" eden fark'ın, bu olan bitenin bilinç defterine "tescil" edilmesi: "Gidilecek yolların en doğrusu ve en kısası" bu idi... Demek ilk yapılacak, bir "formalite" idi. Ama, onu yapmak, hem kolay, hem de zordu... ve öyle oldu, fakat oldu. CHP'sinin ondan sonraki "gelişim"i, yapılanın ve yapılması gerekenin, ne denli az basit ve ne çok karmaşık bir iş olduğunu yeterince gösterir. Savaş sonu Almanya'sından heyecanlı bir deniz aşırı dönüş yapan Hamdullah Suphi'ler: Parti toplantılarında acı eleştirilerle geç kalındığını açıkladılar da, sonunda, "sefalet" değilse bile "sefaret" vezninde kefarete üstüne kefarete çıkarmaya mecbur kaldılar. Liberalizmin son kıymıklarına sığınak olması ihtimali bulunan Türk Ocakları "kapatıldı" veya "Halkevlerine" aktarıldı; Paris Büyükelçisi Fethi Bey serbestçiliğine (Dünyu-umumiye liberalizmine) karşı, yeni bir "ideo-demogoji" sürgünü, modern sofizmin alaturka çeşidinden bir "nasyonal-sosyalizm" taslağı türedi.. Ve bütün bu ve buna benzer dalgalanışların sonu, Halk Partili milletvekilleri arasında yeni bir akla yakın düşüncenin belirmesi ile "tatlıya" bağlandı: Büyük Millet Meclisinde "işçi" temsilciler!

Ve "kayıt" işlemi, Halk Partisi'nin 13-14 Mayıs 1930 "Büyük Kongre" toplantısında şöyle düşürüldü: *"Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdi ve içtimai hayat için iş bölümü itibarile muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telâkki etmek, esas prensiplerimizdendir. A) Küçük çiftçiler B) Küçük sanayi erbabı ve esnaf C) Amele ve işçi Ç) Serbest meslek erbabı D) Sanayi erbabı, büyük arazi ve iş sahipleri ve tüccar, Türk camiasını teşkil eden başlıca çalışma zümreleridir."* (CHP Programı, Madde 2)

Bu "kayıt işlemi", olanı biteni ortaya dökmüş olması açısından, şüphesiz ki, bir kerteye dek objektif'dir. Ancak, tek

yanlı oluşu, onda basit ve "harcı alem" olmuş bir takım sınıflandırmaları ve deyimleri, Frenklerin a sa facon dedikleri gibi, kendine göre, pek karmaşık kılmıştır. Örneğin; 1-CHP'si programı, bütün bu sosyal bölümlere "zümre" adını veriyor. Oysaki, bu bölümlerden zümre deyiimi içine girenler de var girmeyenler de. Nitekim, istenirse A,B, ve Ç bölümlerinden ilk ikisi (şehir ve köy küçük burjuvaları) geçit sınıfları, üçüncüsü (intellektüeller) orta sınıf sayılabilecekleri gibi, üçü birden bir tek veya büyük küçük-burjuvazi tabakasının ayrı ayrı "zümreleri adını alabilirler. Sorun isimde değil.

2- Fakat, "her halükarda", bu üç küme de, bu günkü Türkiye'nin "başlıca" bölükleri değildir. Türkiye'de başlıca teknik, kişi mülkiyeti ilişkilerince işler. Onun için bu ilişkilerin yarattığı ekonomi sistemi içinde başlıca insan bölümleri, ancak C ile D bölümleri olabilir: C bölümü; "amele ve işçi" (yani, şehir ve köy proleterleri): B bölümü; "sanayi erbabı, büyük arazi ve iş sahipleri ve tüccar" (yani, burjuvazi ile "proprietarye fonciere" denilen arazi sahiplerinin tümü).. Ve burada bir de "ufak" "terim yanlışlığı" düzeltilmeli: Başlıca olan bu iki kamp kümelerine modern toplumda ve şu halde modern bilimde, sosyolojide, "zümre" denmiyor da, "sınıf" adı veriliyor. Bu basit noktacıları herhangi bir parti programının karıştırışı, şüphesiz günlük politikaya uygun bir prensip sorunu olabilir ki, o da: Sosyal sınıf bölümünü "iş bölümü itibarı ile" bir ayrılıktan ayırt edemeyiş ile açıklansa gerekir.

"Tezin bilimsel tartışması uzundur. Bu güne kadar bilinen tarihi iş bölümleri şunlardır: Sınıfsız bir toplum olan İrkamuna (ilkel komüna) da, Engels "Büyük toplumsal işbölümü" adı ile, iki çeşit iş bölümü anar: a) Birinci büyük toplumsal iş bölümü: Sürücü çoban kabileler ile öteki barbar kabileler arasındaki iş bölümü. Toplumda, ve özellikle aile içerisinde kadınla erkek arasındaki bir iş bölümünü de ardından getirdi; kadın içeri ev işine, erkek dışarı işine ayrıldı. Aile sisteminin dış ilişkilerini güden erkek, iç ilişkiler üzerinde hâkim olmaya başladı. Böylece, binlerce yıldan beri yomsuz bir yöneliş tutturan: "Sosyal kadın, erkek ayırımı" ucubeleşti. Fakat bu ayırım, kadınlık ve erkeklik, iki sosyal sınıf farkı demek değildir. Zaten ilk zamanda henüz sınıf diye bir şey yoktu. Hattâ yabancı kabilelerden

alınan köleler bile, çarçabuk galip kabilelerin kardeş üyesi ve yardımcısı olurdu.

b) İkinci büyük iş bölümü: Tezgâhın, sabandan ayrılışı, üretimin dal budaklaşması, üretim ile işin verimini ve iş gücü değerini artırdı. Köleler işletilerek emeği soyulan insanlar halinde kullanıldı. Ürün arttı ve meta, yani alınır satılır nesne haline geldi. Değiş tokuş ilişkileri, ticaret, kabile dışında genişledi, içinde yer tuttu. Değerli madenler külçe halinde genel para rolünü oynadıkça, kölelerle hürler yanında, zenginlerle fakirler, mülklülerle mülksüzler diye bir bölünme, yani sınıf farkları belirdi. Demek, sınıf farkı iş bölümünün kendi değil, iş bölümüne de sebep olan sosyal ilişkilerin bir sonucudur.

Demek ki, ilk açık sınıflaşma bezirgân ekonomi ile pekişti. Kapitalizm de bir çeşit bezirgan ekonomisidir. Onun için daha doğarken, bezirgân ekonomide tohum halinde bulunan başı iş bölümü başlangıçlarını iyice geliştirdi;

1- Tüm toplum içinde; tarım ile sanayi işbölümünü **köy ile şehir** farkı halinde kötüledi. 2- Her işletme içinde (manifaktürlerle başlayan) aynı işin çeşitli aşamalarını travail parcellaire=bölünmüş iş" halinde parçaladı. Böylelikle uzmanlığı kaldırdı, ustalığın yerine makine sistemini geçirdi.

Lâkin machinizm sayesinde bu kötü tezlerin iyi antitezlerini de veren ve sentezini bekleyen kapitalizm ilişkilerinde, ne köyle şehir arasındaki ve ne de aynı işletmede çeşitli bölünmüş işleri gören işçiler arasındaki fark bir sınıf farkı mıdır ya?" Bu gün şehirde olsun, köyde olsun, üretimin her kolu üzerinde, ister kadın ister erkek, birbirinden çıkarca ve durumca ayrı insan kümeleri, yani sınıflar var. CHP programı bile kadın ve erkek sınıfı, köylü ve şehirli sınıfı, marangoz veya duvarcı sınıfı demiyor: 1- "İşçi ve amele" 2-"Sanayi erbabı", "büyük arazi ve iş sahibi ve tüccar" (Ki, bu ikinci bölüm bir sınıf değil, bir cepheidir: gerçekte "sanayi erbabı ve tüccar" Kapitalist denilen bir sınıftan, "büyük arazi sahipleri" ayrı bir sınıftandırlar.) Programın bu iki sınıfı bir tek "zümre" sayısı da ayrıca (biri iki görüş gibi) anlamlıdır diye, toplumu bölümlere ayırıyor. Yalnız bu ayırdıklarına "sınıf" değil de "zümre" adını veriyor. Bu iki sözde Arapça'dır. Yukarıdaki sosyal bölümlere uygar dünyada Klas denir: Türkçe'sini sınıf biliyoruz. Amacımız söz ve terim

tartışması değil: "şeyleri adları ile çağırarak" olduğundan, alt tarafı laftır, kelime oyunudur, der geçeriz.

Bizce genellikle sınıfın ve özellikle işçi sınıfının ne demek olduğu açık ve reeldir (Marksizm Bibliyoteği'nin NO=1 olarak çıkan Karl Marks'ın "Gündelikçi İş ve Sermaye" eserine bakıla. (Özellikle; 5, 7, 13, 53, 55. sayfalara). [Bahsedilen, 1935 baskısındaki sayfalar. Y.N.]) Yaşamak için, işgücünü serbest bir meta gibi pazarda satan ve bu satımla geçinen insan işçidir. Durumu ve dolayısı ile çıkarı aynı olan bu insanların topuna birden emekçi, proletarya, işçi sınıfı denir. Burada, işçi sınıfının şimdilik sosyal varlığını, elden geldiği ölçüde resmi rakamlara ve bizden başkalarının basılı sözlerine dayanarak inceledik... Demek yapıtımız, bilimsel ve objektif bir araştırma olmak iddiasındadır.

BİBLİYOGRAFYA

- 1331-1329 Sanayi İstatistiği, Matbaai Amire, İstanbul, 1917
- 1927- Tahriri sınai neticeleri, Cumhuriyet matbaası, İstanbul, 1928
- 1932 Sanayi İstatistikleri, Başvekal. İst. U.M, devlet matbaası, 1934
- 1933 Sanayi İstatistikleri, Başvekal. İst. U.M, devlet matbaası, 1934
- İhsai yıllıklar 1927 ila 1932 ciltleri
- 1931-1933 Mali İstatistikleri, Devlet matbaası, 1934
- Umumi nüfus tahriri neticeleri cilt, I ile IV
- 1930-1931 İstanbul istatistik yıllığı, Belediye İst. M. İstanbul, 1932
- 1927 Ziraî tahrir neticeleri, Cumhur. matb. İstanbul, 1926
- Hilmi (Vali): Adana ziraat amelesi, Türksözü matbaası, Adana, 1342
- Adana birinci pamuk kongresi neşriyatı: kez.
- Adana İkinci pamuk kongresi zabıtları, Matbaai Amire, 1925
- Ali İktisat Meclisi toplantı raporları: 1928 ila 1933
- 1928-1929 Devlet yıllığı, Dev. matb., İstanbul, 1928
- C.H.F. Program ve Nizamnamesi, İstanbul, 1931
- Economiste d'Orient, 1930-932 nushaları
- İstanbul Ticaet Odası mecmuası, 1930-32 nushaları
- M. Zeki: Mıntakamızın kitabı, Bilgi matb., Paris, 1926
- Lenin: İmperialisme derniere etape du capitalisme.
- F. Engels: L'Origine de la Famille, de la propriete prive et de L'Etal, Paris, 1931
- K. Marks: Gündelikçi iş ile Sermaye, Marksizm bibliyoteği, İstanbul, 1935